

SZEMLE

A Román Akadémia erdélyi oklevélkorpuszának legújabb kötete

Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania. Vol. XIV. (1371–1375).

Întocmit de Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Susana Andea, Lidia Gross.

Buc. 2002. 815 lap (14 hasonmással)

Az itt bemutatott kötet egy tágabb keretű impozáns forrásfeltáró vállalkozás része, melynek kezdetei a második világháborút közvetlenül követő időkre nyúlnak vissza. Ekkor ugyanis a Román Akadémia célul tűzte ki maga elé, hogy a teljesség igényével és egységes közlési elvek figyelembevételével nyomtatásban közzétegy az ország történetére vonatkozó középkori okleveleket. Így indult útnak a *Documente privind istoria României* (magyarul: Oklevelek Románia történetéhez) című sorozat, melynek kezdetben három alsorozata volt: a moldvai (A. Moldova), a havaselvei (B. Țara Românească) és az erdélyi (C. Transilvania). Ezek mellett később egy negyediket is elindítottak, amely a Moldva, Havaselve és Erdély kapcsolatát szemléltető okleveleket gyűjti össze, ennek azonban eddig csak egyetlen kötete jelent meg (*Documenta Romaniae Historica. Seria D. Relații între Țările Române. Vol. I. Buc. 1977*). Az alsorozatok mellé – mintegy bevezetésként – kétkötetnyi tanulmány készült. Ezek a háromféle okleveles gyakorlatot tárgyalták (diplomatikai, paleográfiai és pecsétani összefoglalók formájában), illetve archontológiai táblázatokat és oklevéltani naptárakat tartalmaztak (*Documente privind istoria României. Introducere. I–II. Buc. 1956*). Az oklevéltár erdélyi alsorozata nemcsak a történeti értelemben vett Erdély, hanem a mai Románia teljes Kárpátokon inneni területének forrásanyagát vette számba, ideértve a Partiumot és a Bánságot is. Az ötvenes években megfogalmazott nagyszabású munkaterv szerint az 1437. évvel bezárólag közölné a nem elbeszélő forrásokat, utána pedig további – közelebről meg nem jelölt – tematikus, azaz tárgyi alsorozatokra válna szét, melyek az 1438–1514 (!) közötti okleveleket közölték volna. E programnak megfelelően az ötvenes évek elején – összesen hat kötetben – pár év alatt kiadták az Erdély történetére vonatkozó okleveleket az 1350. évig, ám 1955-ben a sorozat erdélyi része elakadt (*Documente privind istoria României. DIR, Seria. C. Transilvania. Veacul XI, XII, XIII, vol. I–II, veacul XIV. vol. I–IV. Buc. 1951–1955*). A kötetek elsősorban a már nyomtatásban megjelent okleveleket közölték, a legtöbbet csak román fordításban, de függelékben latinul is az addig kiadatlanokat (ezek úgyszólván csak romániai levéltárakból kerültek ki) és azokat, amelyeket valamilyen szempontból különös jelentőségűnek könyveltek el. E függelékeknek köszönhetően és amiatt, hogy egy helyre gyűjtötték össze a különböző forráskiadványokban korábban megjelent okleveleket, a mai napig sem koptak ki a használatból, noha a név- és tárgymutató teljes hiánya erőteljesen korlátozza a tanulmányozhatóságukat. 1975-ben, megváltoztatott címmel, új kötetszámozással és új koncepció alapján folytatták az erdélyi – továbbra is C betűvel jelölt – alsorozatot. Az 1351. évtől kezdődően az oklevelek latinul és teljes szövegű román fordításban jelennek meg és kisebb rész-

ben csak román nyelvű regeszták formájában azok, amelyeknek kevés erdélyi vonatkozása van. A vizsgált terület ugyanaz maradt, ám a szövegekhez filológiai apparátus és kritikai megjegyzések is csatlakoznak. A már nyomtatásban megjelent szövegeket is lehetőség szerint egybevetik az eredetivel és egyre növekvő mértékben közölnek nemcsak a romániai levéltárakból, hanem a Magyar Országos Levéltár anyagából is, a köteteknek pedig már van név- és tárgymutatója. Az új alsorozat első megjelent kötete a tízes számot viseli, és az 1351–1355 közötti okleveleket tartalmazza; a soha meg nem jelent, de tervbe vett I–IX. kötet a kezdetektől 1351-ig kell majd újraközlje az okleveleket, az új kiadási elveknek megfelelően. A most ismertetett munka ezen alsorozat XIV. – voltaképpen ötödik – kötete (*Documenta Romaniae Historica. Seria C. Transilvania. Vol. X–XIII. Buc. 1977–1994*).

A kötetstáblán – megtévesztő módon – a bukaresti Nicolae Iorga Történettudományi Intézet neve szerepel, de a munkatársak kivétel nélkül a Román Akadémia kolozsvári Történettudományi Intézetének kutatói, és a munka természetesen itt készült. A kötet 442 szöveget tartalmaz; ennek az anyagnak tekintélyes hányada (a szerkesztők egyoldalas tájékoztatója szerint kb. 45 százaléka) korábban közöletlen volt. Függelékként tartalmazza a váradi káptalan státútumait is, esetenként túlságosan bő jegyzeteléssel. A korábban már nyomtatásban közölt oklevelek szinte mindegyikét (a bevezető szerint 98 százalékat) összevetették az oklevél eredetijével (vagy hasonmásával).

A cegei gróf Wass család levéltárának e kötetben közölt okleveleit összevettem az eredetiekkel, és ennek nyomán elmondható, hogy a kötet szövegei pontosak, megbízhatóak, az oklevelek keltezése jól van feloldva.

A kötethez sajnos nem csatlakozik a Magyar Országos Levéltár két gyűjteményéből (a Diplomatikai Levéltárból és a Diplomatikai Fényképgyűjteményből) közölt oklevelek jelzeteinek, a DL- és DF-számoknak táblázatos mutatója (utóbbiakat egyáltalán nem adja a kötet), holott elterjedt magyarországi gyakorlat szerint az egyes szak tanulmányok már csak ezekre a jelzetekre hivatkoznak. DL-jelzet alapján csak a teljes kötet minden egyes apparátusának átnézésével tudnánk kikeresni egy, a kötetben esetleg közölt oklevelet. A DL- és DF-számok következetes közlése és táblázatos összefoglalása azért is fontos lenne, hogy egy keltezetlen vagy korábban téves keltezéssel közölt oklevél könnyen kikereshető legyen.

Románia frankofon hagyományai magyarazzák azt, hogy a kötet elején miért *francia* (és román) nyelvű regeszták vannak. Az Erdély-kutatásban hagyományosan három nemzet történetírása érdekelt (román, magyar, német), és ehhez csatlakozna a Kárpát-medence középkori történetét tárgyaló néhány angol nyelvű munka (főleg a budapesti Közép-Európai Egyetem medievisztikai képzé-

sének köszönhetően). Mindezek ellenére az itt recenzált kötet igazodik a korábbi kötetek ilyen irányú gyakorlatához.

Sajnos a sorozat kötetei egyáltalán nem vagy csak nagyon-nagyon kevésbé épültek be a román Erdély-kutatás forrásbázisába. Meglepő módon feltűnően kevés olyan román nyelvű tanulmány születik, melynek jegyzetanyaga a sorozat köteteit idézné, holott itt egy helyen megtalálható az Anjou-kori Erdélyre vonatkozó okleveles forrásanyag nagyobbik hányada.

Elmondható tehát, hogy az Erdély középkori történetének feltárását célzó kutatók asztalára egy nagy fontos-

ságú, alapos forráskiadvány újabb kötete került, és remélhető, hogy ezt hamarosan fogják követni a további kötetek is. Megkerülhetetlen eldöntendő kérdés marad az, hogy egy korábban kellőképpen át nem gondolt terv és a létező gyakorlat vajon valóban indokolja-e az amúgy is sok sablonszerű formulát tartalmazó oklevelek (részben archaizáló) román nyelvre történő átültetését. Ezzel a közlési gyakorlattal ugyanis a szak kutatásnak bele kell nyugodnia abba, hogy az erdélyi vonatkozású középkori oklevelek közlése beláthatatlanul hosszú ideig fog még tartani.

W. Kovács András

Könyv az emberről, könyvről, könyvtárról

Emlékkönyv a Teleki Téka alapításának 200. évfordulójára. 1802–2002. [Kiadja a] Teleki Téka Alapítvány, Basel–Marosvásárhely. Szerkesztette Dr. Deé Nagy Anikó–Sebestyén-Spielmann Mihály–Vakarcz Szilárd. Marosvásárhely 2002. 623 lap

Egy emlékkönyv megjelentetése a tisztelgés, a figyelemfelkeltés gesztusa. A Teleki Téka emlékkönyve az önreprezentáció eszköze is: a Tékának nemcsak emléke él alapítása után kétszáz évvel, hanem élő, kezdeményező intézményként kíván jelen lenni a tudományos életben és a könyvkiadásban. Alkalmazottainak tennivágyásából nemcsak megemlékező rendezvényre futotta, hanem – az életét könyvek köré szervező ember mentalitására jellemzően – az évforduló pillanatának rögzítését egy írásos dokumentumra, erre a könyvre bízta.

Sőt a kötet megjelenésének körülményeit bemutató előszó hiányában az évfordulónak ez a dokumentuma (szándékosan vagy mert nem terjedt ki erre a figyelem?) nem is említi az 2002. október 10–12-én megrendezett Teleki-napokat, az emlékkonferenciát, kiállítását, így az utókor, illetve azok számára, akiknek terén kívül esik Marosvásárhely kulturális élete, a megemlékezés elsődleges nyomaként ez a könyv marad meg.

Az emlékkönyv szerepét a megemlékezésben az a törekvés is bizonyítja, hogy a 2002. októberi rendezvényre már elkészült emlékkönyvvel álljanak elő. Az év elején szétküldött zárt körű felkérésekre-meghívókra érkező írásokból készült kötetet így a konferencián már be is mutathatta a szerkesztők egyike, Sebestyén-Spielmann Mihály. Kiket céloztak meg a felkérések? Erdélyi és magyarországi szakembereket, a 16–19. századi könyv, illetve a marosvásárhelyi gyűjtemény szerelmeseit, a Téka jelenlegi vagy közelmúltbeli hétköznapijaiban részt vevőket: kutatókat és alkalmazottakat. Történészeket, művelődéstörténészeket, irodalomtörténészeket, könyvtárosokat, könyvtörténészeket, tudományos intézmények vezetőit... Kár, hogy nincs a kötetben összesítés a szerzői adatokról, melyben világosabban kirajzolódna az az Európán áthúzódó vonal, amelyet az Oxford–Amszterdam–Budapest–Szeged–Kolozsvár–Marosvásárhely–Gyulafehérvár–Csíkszereda–Bukarest pontokon élő kutatókból a Teleki Téka köt össze. Akkor jobban láthatnánk azt is, hányféle kulturális, tudományos és oktatási intézmény képviselteti magát munkatársainak írásai által ebben a kötetben.

Tonk Sándornak a laudáció helyét betöltő bevezető gondolatai szerint egy történész úgy látta ezt az évfordulót, mint amely elsősorban az alapító Teleki Sámuel ünneplése, de példájának felmutatása is. A gondolatébresztő bevezetőből is kerülhetett volna idegen nyelvű kivonat a kötet végén sorakozó összefoglalók közé. Igaz, nem ki-fele, hanem a jelenkori Erdélynek szól Tonk Sándor, mikor Teleki Sámuelnek egy közösség javára végzett áldozatvállaló munkáját, az erdélyi viszonyok modernizálása érdekében történő művelődéspártolását történelmi példaként, tanulságként állítja elénk. Nemcsak a könyvtáralapító áll előttünk Teleki-portréjában, hanem a Széchenyik és Mikó Imrék előde, a mecénás Teleki Sámuel is. A marosvásárhelyi gyűjtemény kapcsán így egyfajta heroizmus jut először Tonk Sándor eszébe, de aztán a könyvtár utóélete, az elődeihez nem méltó utókor is. Egy tulajdonjogi viszályok, az utódok közönye, az erdélyi politikai és gazdasági viszonyok stb. által hátráltatott intézmény példáját is magunk előtt látjuk, az elakadt gyűjteménygyarapítást, amely nem vált nyílt könyvtárrá, és mindvégig az a veszély fenyegette, hogy múzeumi relikviává válik.

A gyűjtemény fontosságát már ismerő olvasó előtt is új kép alakulhat ki a Tékáról, egy utópisztikus kép – mi lehetett volna ez a könyvtár az erdélyi művelődés, közelebbről az otthonát nyújtó város számára az elmúlt két évszázadon keresztül, ha alapítójának munkáját töretlen áldozatkészséggel folytatják.

Bár egy intézményről szól, egy tekintet magához vonó Teleki Sámuel-portré, Johann Michael Millitz festménye néz szembe először azzal, aki kinyitja a könyvet. A könyv lapozgatása közben más jelentései is lesznek a képnek, utólag arra gondol az olvasó, milyen veszteség, hogy ez a gyűjtemény egyetlen alapítót dicsér, hogy ennek az intézménynek egyetlen arckép a jelképe lett, és nem kerülhettek mellé az utódok portréi is.

Ezek a gondolatok elsősorban az első egységet képező tanulmányok olvasása során erősödnek fel. E tanulmány sorozatból a könyvtár összefüggő történetét ismerhetjük meg Teleki Sámuel végrendeletétől a jelenlegi helyzetig – mintegy folytatásaként a gyűjteménykialakí-

tás Deé Nagy Anikó publikációi által közismertté lett történetének. Sipos Gábor forrásokat közül a Telekiek és a Református Főkonzisztórium vitájával kapcsolatban, Somkuti Gabriella ugyanebbe a 19. századi történetbe kapcsolódik be, Orbán Balázs parlamenti felszólalásának hátterét és az azt követő hírlapi vitát írja meg. Benkő Samu *Hitbizománytól államosításig* címmel tekinti át a tulajdonjogi viták és státuszváltozások történetét, mellékletben gazdag forrásanyagot közöl.

Szemben az intézményes vagy jogi keretekkel, amelyek legtöbbször akadályozták a gyűjtemény fejlődését, hangsúlyossá válik az egyén szerepe a könyvtár alapítójához méltó életének megteremtésében. Előbb Csontos Mária Gulyás Károlyról szóló dolgozatának közlése révén jelzik ezt a szerkesztők, hiszen a Téka-őr Gulyás Károly története azt mutatja, mit tehet egy megszállott könyvtáros, ha élete közel négy évtizeden keresztül a könyvtár. Gulyás itt közölt, Teleki Domokoshoz írt leveleiből az áldozatra kész ember önarcképe rajzolódik ki.

A Téka második világháború utáni történetét megíró Deé Nagy Anikó – mint volt intézményvezető – egyúttal számvetést is végez. Ebből is formálódik önarckép: nemcsak Gyűjteményes Károlynak, hanem a 20. század későbbi könyvtárosainak is szívügye volt a könyvtár értékeinek megőrzése és népszerűsítése. Az 1949-es államosítás óta elszennvedett gyakori sérelmek, de a Téka és a vele 1962-ben egyesített Bolyai-gyűjtemény érdekében folytatott küzdelmek történetét is valóban egy felelőssége tudatában levő intézményvezető ismerheti legjobban. Miután 1974 óta a Teleki–Bolyai Könyvtár a Maros megyei Könyvtár egyik részlegeként működik, a még mindig létező, megoldásra váró problémák közül talán legalapvetőbb az önállóság visszaszerzése. A visszaszorítás történetén túl azonban (ez érintheti a személyi állományt, a költségvetést és a szakmai életbe való bekapcsolódást, vagy éppen helyszűkítést jelent) ott van e sorokban az időszak neves könyvtárosainak története is, illetve a mellékletben közölt alkalmazotti listák révén a kevésbé közismert hűségesek szolgálok emléke. De nemcsak a könyvtárosok jelentik a könyvtár életét: megtudhatjuk azt is, tudományos kutatóműhelyként kiket vonzott az elmúlt fél évszázad folyamán ez a gyűjtemény. Sok érdekes közelmúltbeli mozzanat feljegyzésével találkozhatunk még: a hatvanas évekbeli kommunista ideológia jelszavai által megszabott könyvkiállítás-témákkal, a Marosvásárhelyi Sorok restaurálásának elvetélt kísérletével, de a Teleki Téka Alapítványra vonatkozó adatokkal is. 1993-ban Bázelen a Teleki család külföldön élő tagjai létrehozták a Förderstiftung Teleki Téka nevű alapítványt, melynek marosvásárhelyi fiókalapítványát 1999-ben jegyezték be. Az alapítványok a mai napig anyagilag is támogatják a Téka kezdeményezéseit, legyen szó épületfelújításról, többnyelvű ismertető füzetek vagy éppen az emlékkönyv kiadásáról.

A kötet további egységeibe foglalt tanulmányokból valójában a könyvtár munkatársainak és kutatóinak jelenbeli története is kirajzolódik, hiszen nagyrészt közülük kerülnek ki a szerzők. A tanulmányokból az is kiderül, mi minden kutatható ebben a gyűjteményben belföldi és külföldi, különböző szakterületeket képviselő kutatók

számára. És ezzel az emlékkönyv azt bizonyítja, hogy Teleki Sámuel akaratával összhangban valóban tudományos műhellyé vált ez a könyvtár, és Erdélyt szellemi kincseket birtokoló helyként tartják számon általa. A fejezetcímek a következő tematikus egységeket alakítják ki: *Az alapító – Teleki Sámuel, A Teleki–Bolyai Könyvtár gyűjteményei, Könyv-, könyvtár-, nyomdatörténet és Művelődéstörténet*. Interdiszciplináris jellegű, tudományos értékű tanulmánygyűjteményről van szó, épp ezért szükséges lenne ehhez egy – a szerkesztők sajnálatára is – kimaradt névmutató.

Az alapítóról szóló fejezetben olvasható Szabó Miklósnak, a gyűjtemény kutatójának, Sáromerke helytörténésznek a gazdálkodó Telekiről írt dolgozata. A 2001-ben elhunyt Tóth István tiszteletére bekerült a kötetbe egy korábbi irodalomtörténeti közleménye, egy Teleki Sámuel-t köszöntő pásztordill elemzése, valamint a latin szöveg közlése mellett a magyar fordítás. Ferenc Postma holland református teológus négy Teleki Sámuel-levelet közöl, és német nyelven mutatja be azokat. Demény Lajos a mecénás Telekiről szól.

A gyűjtemény feldolgozásához kapcsolódó tanulmányok a könyvtár alkalmazottainak munkái. Ambrus Hedvig a gyűjtemény RMK-anyagáról ír. A fejezet két román nyelvű tanulmányt tartalmaz, Carmen Munteanu a könyvtár régi román könyveit veszi számba, Mesaroş Ovidia érdekes olvasástörténeti dolgozatából, melyben a 19. század első felének franciául olvasó könyvtárlátogatóiról szól, apró nyencségek is megtudhatunk, például hogy mit olvasott Bolyai Farkas a Tékában. Sebestyén-Spielmann Mihály a Teleki–Bolyai-gyűjteménynek a Sárospataki–Gyulafehérvári Református Kollégium bibliotékájából származó kötetek jegyzékét közli. E könyvanyag bemutatása kapcsán kiemeli, hogy a Bolyaiakról elnevezett egykori marosvásárhelyi kollégiumi könyvtár állományának nem szabad kívül esnie a kutatók érdeklődési körén, illetve azt is, hogy dolgozatának hátterében ott van az az igen fontos, 2001-ben megjelentetett katalógus, amely a gyűjtemény 16. századi nyomtatványainak leírását tette nyilvánossá. Zsigmond Irma bécsi könyvkötéseket azonosít, a könyvkötőműhelyek mintáinak közlésénél a szerkesztés során sajnos kimaradt néhány azonosító adat. Kimpján Annamária a reprezentatív teremkönyvtár kialakítása céljával Teleki által rendelt szobrokól ír, és közli 47 szobor képét.

A könyvtörténészek fejezetében az OSZK, az MTA Könyvtára, a Batthyaneum és a Csiki Székely Múzeum neves szakemberei tisztelik meg tanulmányaikkal a Téka-évfordulót. Rozsondai Marianne és Muckenhaupt Erzsébet, a kötéstörténet ismert magyarországi, illetve erdélyi kutatójának tanulmányai után Monok István és V. Ecsedy Judit Szenci Kertész Ábrahám hagyatékát vizsgálja, könyvkészletére, illetve nyomdai felszerelésére vonatkozó forrásokat közölnek. Földesi Ferenc dolgozata azért kerülhetett a könyvtörténeti sorozatba, mert a Lázár Jánossal versben levelező jezsuita Bíró István kötettervei kapcsán a 18. századi könyvek életébe beleszóló cenzúráról is ír, és egy cenzori jelentést közöl. W. Salgó Ágnes egy 19. századi könyvgyűjtőről, Apponyi Sándorról ír. A fejezet román nyelvű tanulmányai között Eva Márza a

Bethlen Kata könyvtáráról készített könyvjegyzékek Gyulafehérváron őrzött variánsát közli, Jacob Márza pedig a Vasile Popp tulajdonában levő könyvek 1842-es jegyzékét. Ploeshteanu Dimitrie Cantemir egy művének magyar recepcióját vizsgálja, kimutatva, hogy az volt Decsi Sámuel *Osmanografijájának* egyik forrása.

A *Művelődéstörténet* című fejezet helyhez vagy korhoz kötődő tanulmányainak sorát Vakarcz Szilárd írása kezdi; Ezópus fabuláinak kiadásait vizsgálja a Teleki-Bolyai-gyűjteményben, és közli a lutheri Ezópus-fabulák fordítását. M. Vásárhelyi Judit írása Szenci Molnár Albertnek a Tékában őrzött idézetgyűjteményétől indul el, hogy a bujdosás jelentéseit Molnár életének vonatkozásában meghatározza. A Téka egy 16. századi nyomtatványának bejegyzéseiből rekonstruálja a szegedi Téka-látogató Balázs Mihály az antitrinitárius Toroczka Máté életrajzát. Font Zsuzsa és Keserű Bálint dolgozatában a 18. századi orvosképzés vizsgálata során a Telekiek peregrinosokat patronáló tevékenységéről esik szó, bár ez már nem Marosvásárhelyen őrzött forrásanyagot dolgoz fel. A peregrináció történetéhez szolgálat további ismereteket

Gömöri György a 17–18. század egy gyulafehérvári professzora (Kaposi Juhász Sámuel) angliai tanulmányútjának feltérképezésével. Egged Emese tanulmánya a könyvtáralapító kortársának, a költő Fekete Jánosnak közelebbi (a különösképpen nem megálló) megértését kísérli meg nemcsak egy átfogó pályarajz, hanem első-sorban az életút, a magatartás mozzanatainak néhány oldalba sűrített értelmezése révén. Kovács Kiss Gyöngy egy 19. század eleji hagyatéki leltárt tesz közzé, amely a benne foglalt könyvjegyzék révén illeszkedik a könyves kötetbe. Végül a korszerű könyvtárügy kérdéséről, a digitalizálás előnyeiről és hátrányairól ír Fülöp Géza. Ezzel a történeti jellegű tanulmányok után visszakapcsolhatunk az intézmény mai problémáihoz.

A kötetet a Teleki Téka két évszázadot átfogó válogatott bibliográfiája zárja.

A szép kötésű, igényes kiállítású könyv a csikszere-dai Pro-Print nyomdában készült. Megjelenését a támogatóknak, a Teleki Téka Alapítványnak és budapesti szervezeteknek is köszönhetjük.

Nagy Zsófia Borbála

Az 1848-as erdélyi országgyűlésről

Egyed Ákos: Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése. Marosvásárhely 2001

Egyed Ákosnak, az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc legavatottabb erdélyi kutatójának egy újabb, a témával foglalkozó könyvét jelentette meg a Mentor Kiadó. Egyed Ákos több évtizede foglalkozik az 1848-as események feltárásával. Háromszék önvédelmi harcát bemutató monográfiája (*Háromszék 1848–1849*), amely 1978-ban jelent meg, méltán nagy sikert aratott mind a szakma, mind a nagyközönség körében. A szabadságharc 150. évfordulója alkalmából jelent meg kétkötetes monográfiája, amely az 1848–49. évi erdélyi események legalaposabb feldolgozása (*Erdély 1848–1849*). Nagy érdeme, hogy nemcsak a katonai történésekre fektet hangsúlyt, hanem ezeket szélesebb összefüggésekbe ágyazza be, kitérve a magyar kormány erdélyi politikájának bemutatására, a politikai és katonai események összefüggésére, a különböző nemzetiségek egymáshoz való viszonyára. Még ebben a nagyszabású munkában sem tudta azonban érdemben bemutatni 1848 minden fontosabb mozzanatát. Ennek köszönhetjük ezt az újabb könyvet is, amely a fenti monográfiában már egy rövid fejezet erejéig érintett utolsó rendi országgyűléssel foglalkozik.

Bár 1848 után tartottak még Erdélyben országgyűlést, de mivel 1848-ban a rendiség megszűnt – ahogy a szerző is indokolja –, ezek már nem tekinthetők rendi jellegű országgyűléseknek. A fejedelemség korában kialakult diéták rendszerében 1848 képezte az utolsó fejezetet. Nem pusztán ez indokolja azonban a témaválasztást, hanem sokkal inkább az esemény fontossága. 1848 a nagy átalakulások éve volt Erdélyben is, és ezekben az átalakulásokban nagy szerep hárult az országgyűlésre. A korábbi történetírás nem fordított kellő figyelmet e témára, jelentősége háttérbe szorult a hadi események ecsetelése mögött. Még a terjedelmesebb munkákban is csak röviden utaltak rá, vagy csak az egyes törvények elfoga-

dására tértek ki. Legutóbb Csetri Elek foglalkozott az 1848. évi országgyűléssel, de ő csak az unió kérdését tárgyalta. (Lásd Csetri Elek: *Az erdélyi unió és végrehajtásának problémái az országgyűlés előtt*. = *Együtt Európában. Válogatott tanulmányok*. I. Debrecen 2001.) Annál örvendetesebb, hogy most végre jelentőségéhez méltó bemutatásra került sor, hiszen enélkül nem lehet teljes 1848 története.

Egyed Ákosnak nem volt könnyű dolga, ugyanis a nehéz körülmények, a forradalmi állapotok következtében az előző országgyűlésekhez képest jóval kevesebb iratanyag maradt fenn. Napló nem készült, a jegyzőkönyv és irománykönyv pedig meglehetősen szűkszavú, így a döntések hátterét igen nehéz rekonstruálni. Az iratanyag jelentős része kéziratban maradt, így csak hosszas levéltári kutatások után kerülhetett sor a könyv megírására. A szerző a teljesség kedvéért nemcsak az országgyűlés irományait és más hivatalos iratanyagot használt fel, hanem sokat merített a kor szereplőinek magánlevelezéséből, visszaemlékezésekből, a sajtóból, vázolvva a közhangulatot, az események résztvevőinek mentalitását is.

A könyv jól áttekinthető kis fejezetekre tagolódik. Az első fejezetben a szerző röviden bemutatja az erdélyi rendiséget, és vázolja az országgyűlések történetét. A következőkben kitér az országgyűlés összehívására, a diéta programjának alakulására, az ezzel kapcsolatos vitákra és egyeztetésekre, a királyi előterjesztésekre, az országgyűlés megnyitására és összetételére, majd sorra veszi a fontosabb törvényeket: az uniótörvényt, a választójogi törvényt, a nemzeti fegyveres erőről szóló III. törvénycikket, a jobbágyfelszabadítást szabályozó IV. és V. törvénycikket, végül pedig a közös teherviselésről, a vallásokról, a sajtószabadságról stb. szóló törvényeket. Úgy-szintén külön fejezet szól az uniótörvény megerősítésé-

ről, a törvények jóváhagyásáról és alkalmazásáról, valamint az országgyűlés befejezéséről.

Erdély kedvezőtlenebb helyzetben volt a forradalom kitörésekor, mint Magyarország, hiszen ott éppen ülésezett az országgyűlés, így lehetővé vált, hogy ott az első időszakban – Deák István kifejezésével élve – „törvényes forradalom” bontakozzék ki. Erdély – a Habsburg Birodalmon belüli csekély súlyánál fogva is – csak nehezen tudta kiharcolni az országgyűlés összehívásának engedélyezését. Az erőviszonyok, valamint a kor vezető politikusai hozzáállásának bemutatásával érthetővé válik ez a késlekedés, amely pedig később annyira megnehezítette az országgyűlés munkáját, és kétségessé tette eredményeit. Az ókonzervatív Jósika Samu erdélyi kancellár – az osztrák kormányzattal egyetértve – mindenáron akadályozta, az óvatos Teleki József kormányzó pedig, a kezdeti kivárási álláspontját a liberálisok, a közvélemény és nem utolsósorban az események hatására feladva, végül is támogatta az országgyűlés összehívását.

A hosszas küzdelem után összehívott országgyűlés – a jegyzőkönyv címlapjának téves kronológiai adatai ellenére – 1848. május 29. és július 18. között ülésezett, és egy sor alapvető fontosságú törvényt fogadott el. A kulcsfontosságú kérdés Erdély uniója volt. Asztalos Miklós munkájából (*Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés*) ismerjük, hogy a reformkorban meggyökeresztett s 1848-ra általánossá vált a gondolat: a magyarság jövője csak Erdély uniója révén biztosítható. Az erdélyi magyar politikusok körében – leszámítva a konzervatív tábort – szinte általánosnak mondható ez a felfogás, amint ezt Egyed Ákos elemzése és a sok korabeli idézet is alátámasztja. Wesselényi volt különben, aki egy ügyes húzással a királyi leirattal ellentétben az unió kérdését tette első napirendi ponttá, és ezzel elérte, hogy az unió ne csak formális, hanem tényleges aktus legyen. A királyi leirat szellemében ugyanis Erdélynek továbbra is külön kormányzója, külön kancellárja maradt volna, ez pedig megakadályozta volna a tényleges uniót, és megőrizte volna Bécs befolyását. A két első napirendi pont éppen az új kancellár és a királyi tábla elnökének megválasztása lett volna. Az unió mozgalom élharcosa, Wesselényi Miklós az uniót összekapcsolta a jobbágyfelszabadítással, a jogok kiterjesztésével, hiszen ebben látta a nemzetiségek megnyerésének kulcsát. Ahogy ezt a jobbágyfelszabadítás kapcsán kifejtette: „Nincs semmi, mit inkább kellene tele torokkal kiáltani, mint azt, hogy azért kell az unió, mert az olá s magyar paraszt [...] egyszerre szabaddá leendenek, s az olá és magyar paraszt egyszerre mindazon jogokban részesülend, mely(ek) addig csak a nemeseké voltak; ezek pedig az ország terheit az eddigi parasztokkal együtt hordozandák, továbbá, hogy az egyik vallásbelinek s egyik nemzetfiának szint annyi joga leend, mind a másiktól valónak” (121). A magyar tábor nemcsak taktikából hangsúlyozta ezt, hanem tényleg úgy látta, hogy a fejlettebb Magyarországgal való egyesülés által Erdély fejlődése sokkal inkább biztosítható lesz.

Amennyire egyöntetűen akarták az uniót a magyarok, annyira ellenezték azt a románok és szászok, és többek között ebből adódott 1848 tragédiája. Bár Egyed Ákos annyiban is árnyalja a román és szász történetírás-

ban kialakult képet, hogy bemutatja és eredeti szövegekkel illusztrálja, hogy köztük az uniónak nemcsak ellenzői, hanem – bár feltételekkel – pártolói is voltak. Ez különösen a szászok esetében volt jelentős: a szász hagyományokat körömszakadtáig védő szebeniekkel szemben például Brassó-vidék követői támogatták az uniót, mert Erdély fejlődésének feltételét látták benne. Az unió elfogadásakor a szászok a frankfurti nemzetgyűlés felhívására is hivatkoztak, valamint a polgárháborús veszély elhárítására. Kezdetben a románok egy része is elfogadta az uniót bizonyos feltételekkel, így például George Barițiu, a *Gazeta de Transilvania* szerkesztője és mások. Meghatározóvá azonban Simion Bărnuțiu álláspontja vált, aki szerint: „Az unió a magyarok számára élet, a románoknak halál! A magyarokra nézve határtalan szabadságot, a románokra pedig örök szolgátságot jelent” (49). Ezt az álláspontot fogadta el – bár nem vita nélkül – a balászfalvi nemzeti gyűlés is. Barițiu egyik leveléből kiderül, hogy még az országgyűlésre érkező román küldöttség tagjainak egy része sem értett egyet a Komité merev álláspontjával, és az végképp az események elferdítése volt, amikor a szászok és románok később a fenyegető kolozsvári közhangulat számlájára írták viszonylagos engedékenységüket a kérdés megszavazásakor. Egyed Ákos azonban nemcsak az uniótörvény vitáját mutatja be, hanem a törvény visszhangját az osztrák és magyar politikai körökben, és a megerősítéséért folytatott küzdelmet is. Ez utóbbi bővelkedik izgalmas fordulatokban, cselszövegekben, akár egy korabeli színmű.

Ugyancsak alapos elemzés tárgyát képezi a választójogi törvény elfogadása, valamint a jobbágyfelszabadítás kérdése. Mindkettővel kapcsolatban felmerül a nemzeti-ségi kérdés. Ez lesz az oka, hogy az erdélyi választójogi törvény viszonylag magas cenzust írt elő. Az elemzésből világosan kiderül azonban, hogy az idő sürgetésében (a magyar országgyűlés július elején ült össze) miként alakult ki a kompromisszum, hogy a pesti országgyűlésre már népképviselői alapon választott képviselőket küldhessenek Erdélyből is. A törvény így csupán egyetlen alkalomra szólt, a további rendezést a magyar országgyűlésre hagyták.

A törvényhozás másik kulcskérdése a jobbágyfelszabadítás kimondása és szabályozása volt. Itt ugyancsak nyomás nehezedett az országgyűlésre, hiszen a forradalmi események hatása alatt a parasztok Erdély-szerte mozgolódni kezdtek, megtagadták a szolgáltatásokat. Ennek ráadásul nemzetiségi vonatkozásai is voltak, ami még veszélyesebbé tette a kérdés halasztását, hiszen a mihálcfalvi eset is gyors beavatkozásra intette a politikusokat. Ahogy Wesselényi egy levélben megfogalmazta, a jobbágyrendszernek mindenképpen véget kell vetni, a kérdés csak az, hogy „nálunk Erdélyben mi szabadítsuk-e fel a parasztot, vagy ő törje szét bilincseit s rázza le görbesztő terhét a nyakáról, avagy a kormány vegye le róla” (121). Egyed Ákosnak mint a kérdés legjobb szakértőjének sikerült a rendkívül bonyolult erdélyi úrbéri viszonyokat röviden és világosan vázolni, érzékeltetve ezáltal az országgyűlés nehéz feladatát. A képviselőknek olyan kompromisszumot kellett találniuk, amely egyfelől felszabadítja és földhöz juttatja a jobbágyt, másfelől

azonban nem taszítja anyagilag teljes csödbe az igen nagy létszámú nemességet és székely katonarendet. Bár a törvény nem volt tökéletes, a képviselőknek sikerült a rendi korlátokon felülemelkedniük, és a jobbágyszabadság révén a modern nemzet alapjait megteremteniük. Ahogy Wesselényi ünnepélyesen az országgyűlésen mondta: „Legyenek az eddigi jobbágyok s zsellérek többé nem parasztok, pórnép, misera plebs, hanem szabad polgárok; legyenek velünk egyenlő kötelességek alatt álló s jogokkal felruházott honfitársaink, és legyenek velünk a jog s szabadság közös érdeke által a hon szolgálattárára s védelmére felhívott testvérek” (127).

A nemzeti fegyveres erőről szóló törvénycikk kapcsán főként a székely kérdést boncolgatja a szerző. A székelyeknek állandó sérelme volt, hogy 1764-ben egy részüket a határőrségbe kényszerítették. A határőr katonaság azonnali hatállyal a nemzetőrségbe kívánt átlépni, ezt azonban a kényes helyzetre való tekintettel a politikai vezetés el szeretne volna odázni. Nem utolsósorban számítottak a székelyek fegyveres erejére is, ehhez viszont ideiglenesen fenn kellett tartani a régi szervezetet. Kérdés volt az is, hogy a székely határőrvidéken mi történjék a zsellérekkel és nemesekkel. Még súlyosabb problémát jelentettek a román határőrezredek, hiszen ezek többször kifejezték ragaszkodásukat a General Comandóhoz, azaz közvetve Bécshez. A megszületett törvény felemás megfogalmazásai jól tükrözik ezeket a nehézségeket.

Ha az előbb említett törvények esetében az országgyűlés a magyar áprilisi törvényeket mintának tekintette ugyan, de minden esetben a sajátos viszonyokra alkalmazta azokat, a későbbiekben a rosszabbodó belső helyzet és az időhiány miatt több törvényt majdnem szó szerint átvett, így például a sajtószabadságról vagy a közös teherviselésről szólót. Az unió megerősítése után aztán a függőben maradt kérdések megoldását a magyar országgyűlés elé utalták. Ezután már csak az utolsó rendi országgyűlés ünnepélyes feloszlása következett.

Bár a szabadságharc elbukott, az országgyűlés vívmányait nem lehetett eltörölni, ezek egy új korszakot nyitottak Erdély történetében. Az utolsó rendi országgyű-

lés nagy megvalósítása volt – ahogy Egyed Ákos is hangsúlyozza – a rendiségből a polgári társadalom felé való békés átmenet megteremtése. Ennek a feladatnak maradéktalanul eleget is tett, és egyetérthetünk a szerzővel, hogy abszurd elvárás nyugat-európai eredményeket számon kérni: „a mérce csak az lehet, hogy milyen előzményeket sikerült megváltoztatni, s mennyiben sikerült a korszerűbb haladás előtt utat nyitni”. A kor politikai elitjéről is jó bizonyítványt állít ki a könyv, hiszen a rendi alapon összehívott országgyűlés éppen a rendiséget magát számolta fel, megnyitva az utat a modern fejlődés számára.

A könyv mintegy felét az okmánytár foglalja el, amelyben a kérdésre vonatkozó legfontosabb iratokat közli a szerző. Találunk itt törvényeket, feliratokat, leveleket, beadványokat. A kötetet helynév- és személynévmutató, valamint idegen szavak magyarázata egészíti ki. Az igényes kiállítású kötetben illusztrációként korabeli iratok, törvények, újságcikkek fénymásolatát találjuk. Talán ezekből kevesebb is elég lett volna, ugyanis jó részük szerepel az okmánytárban is.

Egyed Ákos könyve kiválóan összefoglalja az 1848. évi erdélyi országgyűlés történetét, és ezen keresztül tovább gazdagítja a forradalom és szabadságharc történetét. Nagy erénye, hogy a politikai légkör, a környezet, az egyes politikusok gondolatainak, az összefüggéseknek az alapos elemzésével megvilágítja a törvényhozás hátterét, megmagyarázza, miért épp ilyenek lettek ezek a törvények. Külön ki kell emelnünk a könyv közérthető nyelvezetét, olvassmányosságát. Ma, amikor a terjedőben levő szakzsargon egyre inkább elretenti az olvasókat, üdítő érzés ízes magyarsággal, jó stílussal megírt szakkönyvet forgatni. Az évforduló kapcsán azt hihettük, hogy a témát már „agyonírták”. Ez az újabb kötet is bizonyítja, hogy 1848 kapcsán még akad fehér folt, szükség van a kép továbbármálására, hiszen ez az újkori magyar történelem egyik kulcsfontosságú eseménye. Reméljük, Egyed Ákostól is olvashatunk még e témáról (és nem csak) írásokat.

Pál Judit

Herepei János két munkája

1. *Herepei János: A kalotaszegi templomok, cintermek és temetők régi sírkövei. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta Sas Péter. Kvár 2001. 123 lap*
2. *Herepei János: A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből. Az 1638–1647. évi építkezés, berendezés és felszerelés adattára. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta Sas Péter. Kvár 2002. 271 lap*

Herepei János nevét a szakemberek ismerik jobban. Igaz, hogy munkájának eredményei 1965-től szakzerű kötetekben napvilágot láttak, ezekhez azonban a szélesebb olvasótábor nemigen juthatott hozzá. Azért vettük örömmel kézbe a szerzőnek frissen napvilágot látott munkáit, melyeknek megjelentetése a sajtó alá rendező Sas Péter szorgalmát és a kiadó Művelődés munkaközösségének gondoskodását dicséri.

Herepei János (1891–1970) egy nemzedékkel volt fiatalabb Kelemen Lajosnál, a két világháború közötti erdélyi történetírás legnevesebb személyiségénél, aki na-

gyon sokra becsülte céhbéli társát. A mesélő kedvű Kelemen Lajos történetei közül az egyik éppen Herepei Jánosról szólt. Mikor levéltári forrásainkról beszélt, és arról a pusztulásról, amely írásbeli kútfoinket érte, soha nem állta meg, hogy a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum páratlan értékű írásbeli és tárgyi emlékeinek megsemmisülését szóba ne hozza. És elbeszélésébe mindig beleszötte saját keserű élményét. Mikor ugyanis 1944 őszén a Székely Nemzeti Múzeum kiürítésére parancs érkezett, a szállításban lévő anyagot Kolozsváron kirakták, és az az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bástyá ut-

cai épületének biztonságos pincéjében kapott ideiglenes elhelyezést. Csakhogy a katonai hatóságoktól rövidesen megérkezett az utasítás a továbbszállításra. A végrehajtással megbízott sepsiszentgyörgyi múzeumőr halálra rémülten mondta el Kelemen Lajosnak, hogy a Kolozsváron tárolt anyagot kénytelen autóra rakni, mert a katonai parancs megtagadása esetén föbelövés vár rá. Hiába volt Kelemen Lajos érvelése, hogy a háborús helyzetben, a fenyegető bombázások közepette ne tegyék ki a bizonytalan szállításnak a becses anyagot, a múzeumőr a hadparancsnak engedelmesskedett. A következmény közismert: a Székely Nemzeti Múzeum felbecsülhetetlen értékű anyagát szállító vonatszerelvényt 1945-ben Zalaegerszeg közelében bombatámadás érte és megsemmisítette. A történésekért egyesek Herepei Jánost, a sepsiszentgyörgyi múzeum akkori igazgatóját hibáztatták. A történethez azonban Kelemen Lajos nem mulasztotta el hozzátenni, hogy a vád alaptalan, a Kolozsvárról történt elszállításban Herepei János nem vett részt.

Tény viszont, hogy Herepei János elhagyta Erdélyt, és élete hátralevő utolsó három évtizedét Magyarországon töltötte. Szakmaszeretete és szorgalma itt is szüntelenen hajtotta, és idős kori napjait arra használta fel, hogy a menekülésben el nem pusztult jegyzeteit és kéziratait rendezze, kiegészítse és hasznosítsa. Kapcsolatba lépett a szegedi egyetem régi magyar irodalmi szakemberével, Keserű Bálinttal, aki felismerte Herepei gyűjtött anyagának forrásértékét, és azzal indította el a mára már két tucatot is meghaladó *Adattárát*. A Keserű Bálint szerkesztésében megjelent mindhárom kötet (*Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. I–III. Szeged 1965–1971*) címlapján az állott, hogy „Herepei János cikkei”, az alcímek azonban érzékeltették, hogy a kiadványban ennél sokkal többről van szó. Hiszen az első kötet alcímeként ez szerepelt: *Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében*, a következők: *Apáczai és kortársai*, a harmadik pedig Herepeinek a 17. századra vonatkozó gyűjtései befejezését jelezte (*Művelődési törekvések a század második felében*). Elég egy pillantást vetni az *Adattár* tartalomjegyzékére, hogy meggyőződhessünk: a kötetben Herepei nem cikkeket írt, hanem egy életen át folytatott kutatómunka eredményeként kétszáznál több, nagy forrásértékű tanulmányt és közlést, amelyeknek összterjedelme meghaladja az 1300 oldalt.

A régészetben, numizmatikában és levéltári-kézirat-tári forrásokban egyaránt járatos Herepeinek ezek voltak az első önálló kötetei. Az utolsó már halála után jelent meg, de még sokáig váratott magára élete talán legjelentősebb alkotása, *A házsongárdi temető régi sírkövei. Adatok Kolozsvár művelődéstörténetéhez* (Budapest 1988). A sajtó alá rendezők között Keserű Bálint mellett már ott szerepel az utószót is jegyző Balassa Iván neve is, kivüle pedig Herner Jánosé. Az, hogy az Akadémiai Kiadó segítette világrajövetelét, egyben jelzi Herepei munkájának tudományos rangját.

Herepei hagyatékában azonban még jócskán maradt több más anyag is, aminek bizonyítéka a jelen ismertetésünk tárgyaként szereplő két kisebb kiadvány. *A kalotaszegi templomok, cintermek és temetők régi sírkövei* egyik fényképén ásóra támaszkodó ember tekint a

korhadt kopjafára, mintha elmerengene azon, amit az emlék környezete, mivolta és felirata jelent múltunk egyik kutatójának. Herepei János ugyanis még erdélyi tartózkodása idején felkutatta Kalotaszeg 15 falujának sírköveit, megvallatta és lejegyezte azok feliratát. Kézírt anyagának részleges pusztulása után már csak 7 állott rendelkezésére, hogy gyűjtését bemutassa. Falunként veszi számba a sírkertek emlékeit (Gyalu, Vista, Szucság, Gyerővásárhely, Türe, Egeres és Inaktelke). Leírja a síremlékeket, közli azok feliratát, utána pedig a halott személyére vonatkozó adatokat foglalja össze úgy, hogy saját kutatásain alapuló jegyzeteket is fűz mindekhez. Kálvinista lelkipásztorok, tanítók, mesteremberek mellett egyszerű iparosok és parasztemberek nyugszanak a sírkövek alatt, de van közöttük olyan is, akit a történetírás számon tart. Közülük való Bocskai Gábor, az ismert kismarjai Bocskai család tagjának síremléke, akinek epitaphiumát közölve Herepei gazdag adattárral szolgál. Nem vitás, hogy a régész és epigráfus Herepei által olyan alaposan és lelkesen kutatott és feltárt ódon sírkövek múltunk elsőrendű tárgyi és írott forrásai.

Herepei Kolozsváron született, és élete erdélyi szakaszának java részét itt töltötte. Itt volt az erdélyi Múzeum-Egyesület öre, könyvtárosa, alkalmazottja és az Erdélyi Református Egyházkerület műemlékügyi tanácsosa, de nem hagyta abba tudósi kutatómunkáját akkor sem, amikor politikai okokból kikerült múzeumi hivatalából. A helyi levéltárak olyan kincsesbányát jelentettek számára, hogy itt töltötte élete leggyönyörűsebb idejét. Kolozsvári kutatásainak legrangosabb, már említett eredménye (*A házsongárdi temető régi sírkövei*) mellett a másik jelentős termék az előttünk fekvő könyv, *A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből*. Közlebbi tartalmát maga az alcím határozza meg, azt jelezvén, hogy tulajdonképpen „az 1638–1647. évi építkezés, berendezés és felszerelés adattára” található benne. Egyik legjellegzetesebb és szimbolikus értékű kolozsvári műemlékünk 17. századi újjáépítésének szakaszát veszi számba. Míg a Házsongárdról szóló könyvét mestereinek-professzorainak ajánlotta, a Farkas utcai templomnak emléket állító munkáját e templom falai között szolgáló kálvinista őseinek szenteli, mikor ezeket írja ajánlásában: „Templomunk felszentelésének 300 éves évfordulója alkalmával ajánlom munkámat elődeim szellemének, akik lelkük minden hűségével és szeretetével majdnem ugyanannyi idő óta állanak e drága anyaszentegyház szolgálatában.” Abban a szellemben, amit a templom mellett álló Református Kollégium frontispiciumán álló felirat hirdet: Litteris et pietati sacrum.

Mindkét könyvet Sas Péter rendezte sajtó alá, aki Erdély iránti szeretetét múltunkról szóló kiadványokban és cikkeiben már többször kifejezte. Az elemzett könyvek Sas Péter kézjeggyével ellátott előszavában nemcsak a szerző alakját és munkásságát, hanem Herepei írásainak megszületését, a történelmi és művelődési háttérrel is felvázolja, segítve ezzel a munkák jobb megértését. Előszavai tanúsága szerint nemcsak Herepei családjával felvett kapcsolat révén teszi teljesebbé Herepei emberi és tudósi portréját, hanem hagyatékának sorsa és hasznosítása végett maga is kutatásokat végez.

A Művelődés munkaközössége gondoskodott a kiadásról, Szabó Zsolt a kalotaszegi kötetet rövid Utószóval is ellátta. Fedőlapja Kós Károly grafikájának felhasználásával készült, az archív felvételeket nagynevű művészettörténésünk, Balogh Jolán készítette hozzá. A két borító készítőjének neve nem szerepel ugyan a köteteken, de mindenképpen ízlésről és hozzájárásról tanúskodnak.

Azzal együtt a jó minőségű fényes papír felhasználása csinos köntösben tárja elénk az értékes szöveget.

Herepei munkáinak mostani közrebocsátásával értékes kiadványokkal gazdagodott művelődésünk, és alkalmas közönségünk önismeretének elmélyítésére.

Csetri Elek

Erdélyi magyar gyógyszerésztörténet

Péter H. Mária: Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai. Kvár 2002. 548 lap

A könyv megjelenése több szempontból is emlékeztetés és örömdetes eseménye tudományos életünknek. Emlékeztetés azért, mert az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában megjelent művek közül ez az első gyógyszerészeti tárgyú munka. Ugyanakkor ez a kötet hiánypótló, mivelhogy Erdélyben 1926 óta, Orient Gyula *Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története* című könyve megjelenése után nem adtak ki magyar nyelven terjedelmesebb gyógyszerésztörténeti összefoglalást. Izsák Sámuel kolozsvári professzor 1979-ben román nyelven megjelent könyve többnyire az egyetemes gyógyszerészet történetére vonatkozik. G. Fabritius 1986–1989-ben Németországban kiadott munkája az erdélyi szász gyógyszerészekről és gyógyszerüzeméről szól. A néhai Spielmann József professzor és Baicu Grajiella szerkesztésében román nyelven, 1994-ben megjelent kötet Románia gyógyszerészetének történetét bemutatva a magyar vonatkozásokat csak érintőlegesen említi. Péter H. Mária, amint arra az előszóiról Zalai Károly professzor rámutat, sikerrel, magas színvonalon tett eleget a mű címében megjelölt feladatnak. Szorgos kutatómunkája, könyvtári-irattári búvárkodása, családi iratgyűjtemények feltárása nyomán tanulmánykötete számos új, eredeti adattal egészíti ki az előbbi munkákat, hozzájárulva ezáltal Erdély gyógyszerészetének tárgyilagosabb megismeréséhez.

Tartalmát tekintve a kötet a szakmatörténet minden vonatkozását felöleli. Anyaga négy fő fejezetre oszlik: az első az erdélyi gyógyszerügyi hálózatról szól, a második a gyógyszerészképzést tárgyalja, a harmadik a gyógyszerészek egyesületi életét és írásbeliségét ismerteti, a negyedik közel 200 neves elhunyt erdélyi magyar gyógyszerész életútját mutatja be. Ezek a fejezetek számos alfejezetre vannak osztva, melyeknek végén minden esetben külön bibliográfiát ad meg a szerző.

Az I. fejezet az erdélyi gyógyszerügyi hálózat kialakulásának és fejlődésének történetét öleli fel. Ismertetését a nyilvános polgári gyógyszerüzemek előtt létező tábori, katonai, udvari (fejedelmi), egyházi és városi patikák alapításával kezdi, és a 16. századbéli adatoktól az 1949-es államosításig tekinti át. Nagyon érdekes és tanulságos, hogy a gyógyszerüzemek számának követésén kívül az egy gyógyszerüzemre eső lakosok számát is megadja, egyes megyéknél, városoknál pedig a terület nagyságához is viszonyítja a gyógyszerüzemek és gyógyszerészek számát. Ebben a fejezetben 15 táblázat szemlélteti az 1822 és 1949 közötti változásokat. Mellékletként Erdély 376 helységében működött 720 gyógyszerüzem alapításának kronológiai sorrendjét iktatja be, jelezve a helységek be-

szorolását a mai közigazgatási beosztás szerint, vagyis megyékként, továbbá közli a gyógyszerüzemek egykori elnevezését vagy annak hiányában tulajdonosainak nevét. Külön alfejezet foglalkozik az említett 720 gyógyszerüzem elnevezésének csoportosításával, azok kronológiájával, gyakoriságával és megyénkénti előfordulásával. Ennek a fejezetnek különös értékét képezi az erdélyi gyógyszerüzemek alapítási idejének, helyének és elnevezésének közlése. Az áttekintés után egy-egy külön alfejezet három nagy város (Marosvásárhely, Nagyvárad és Temesvár), valamint egy megye (Szilágy megye) gyógyszerüzemait, gyógyszerészeit mutatja be. Az alapítási sorrendnek megfelelően 15, 30, 26, illetve 21 gyógyszerüzem elhelyezésére, tulajdonosaira és alkalmazottjaira találunk fontos dokumentációt, melyet legtöbb esetben levéltári kutatások alapján vagy a leszármazottak birtokában levő iratok segítségével lehetett feltárni. Egy alfejezetben külön történik az egyetemi gyógyszerüzemek bemutatása, részletesen ismertetve mind a kolozsvárit, mind a marosvásárhelyit. Végül egy további alfejezetben a gyógyszerüzemi vizsgálatokról és általában a gyógyszerüzemi tevékenység felügyeletének az alakulásáról nyerünk képet. Ezek szabályozását a középkor éveitől kezdve napjainkig tekintti át. Ehhez csatlakozó tanulságos olvasmány a 18. századbéli debreceni és erdélyi eredetű gyógyszerészeti instrukciók összehasonlítása.

A könyv II. fejezete az erdélyi gyógyszerészképzést mutatja be. Előbb az egyetemi oktatást megelőző szabályozást ismerteti, majd az egyetemi gyógyszerész oklevél megszerzésének lehetőségeit írja le. Hat táblázatban sorolja fel azokat a nyugat-európai, pesti, illetve budapesti egyetemeken 1872 előtt oklevelet szerzett gyógyszerészeket, akik később Erdélyben tevékenykedtek. A következőkben részletesen tárgyalja a kolozsvári gyógyszerészképzés különböző időszakait. Összehasonlítja a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen 1872–1919 között, majd a román tannyelvű I. Ferdinánd Egyetemen (1919–1934 között) és a bukaresti Gyógyszerészeti Karon (1934 után) oklevelet kapott magyar nemzetiségű gyógyszerészek számát, és szemelvényként néhány nevesebb, később Erdélyben dolgozó gyógyszerész nevét, személyi adatait ismerteti. Továbbá ebben a fejezetben található az egyetemi gyógyszerészképzés tanrendje, annak változásaival, valamint emléket állít neves tanárainak életpályájuk vázlatos ismertetésével. A szerző behatóan foglalkozik a marosvásárhelyi Gyógyszerészeti Kar 1948 és 2000 közötti tevékenységével. Ennek keretében az oktatás és a tanári kar bemutatásán kívül az abszol-

vensek névjegyzéke és az itt megjelentetett magyar nyelvű könyvatos jegyzetek adatai is mind megtalálhatók. Az ismertetésből kitűnik, hogy a kolozsvári és a marosvásárhelyi magyar nyelvű felsőoktatás milyen nagy mértékben járult hozzá az erdélyi gyógyszerészek számának növekedéséhez.

A graduális képzés után két külön alfejezet taglalja az erdélyi gyógyszerészek lehetőségeit a doktori fokozat elnyerésére. Külön jelentősége van a szerző által összeállított táblázatnak, amely 182 erdélyi származású vagy Erdélyben tevékenykedett, illetve jelenleg is itt dolgozó magyar gyógyszerész doktori értekezésének címét, valamint a doktori fokozat elnyerésének idejét, helyét tartalmazza.

Egy további rövid alfejezet a gyógyszerészi eskü szövegeinek változásait követi egy-egy 1580-ból, 1752-ből, 1773-ból és 1807-ből fennmaradt eskümintá szövege és a ma érvényben levő, törvény által előírt gyógyszerészi eskü összehasonlítása alapján.

A III. fejezet az erdélyi gyógyszerészek egyesületi tevékenységét és írásbeliségét, publikációs vonatkozásait mutatja be. Egyaránt szó esik az érdekképviseleti, szakmai és tudományos szervezeteikről. Az 1868-ban elsőként alakult Bihar megyei Orvos-, Gyógyszerész- és Természettudományi Egyesülettől kezdve az önálló, megyei gyógyszerész testületeknek, az országos Gyógyszerész Egyesületnek, valamint a két világháború között működő Erdélyi és Bánáti Gyógyszerészek Szövetségének és a Gyógyszerészi Kamarák tisztségviselőinek nevét 12 táblázat tünteti fel. Ezekből kiderül, hogy az erdélyi magyar gyógyszerészek hogyan törekedtek önálló egyesületeik megalapítására, valamint az 1920 után beállt politikai változások következtében hogyan tudták érdekképviseletüket az Országos Gyógyszerész Egyesület keretén belül biztosítani. A tisztségviselők nevének közlésével bizonyítja, hogy az erdélyi magyar gyógyszerészek társadalmi összefogása példaértékű volt.

A továbbiakban a szerző az erdélyi magyar gyógyszerészek által kiadott folyóiratokkal és időszakos kiadványokkal (naptárakkal) foglalkozik. Megjelenési periódusai, a szerkesztők, a kiadók nevén kívül több esetben tartalmukra is hivatkozás történik. Egy áttekintő táblázat segít eligazodni a számos gyógyszerészi folyóirat címváltozásai között. A két világháború között megjelentetett számos, magyar nyelven is közlő szakfolyóirat számbavétele gyógyszerészeink szakmai múltjának feltárása szempontjából igen jelentősnek mondható. Ezt az alfeje-

zetet követi a közel 100 önálló, magyar nyelvű kiadvány, valamint több mint 30 szépirodalmi és nem szakmai munka jegyzéke, amelyeknek szerzői erdélyi magyar gyógyszerészek. A fejezetet gyógyszerészek által írt vagy emléküket idéző versek és prózai írások egészítik ki. Külön foglalkozik a szerző a nők szerepével a gyógyszerészetben. Rámutat arra, hogy a nők közel száz éve, hosszú küzdelem után kerültek a gyógyszerészi pályára, míg utóbb számuk évről évre nőtt. Néhány kiváló gyógyszerésznő példáját külön kiemeli. Végül egy alfejezetet a szerző az 1848-as szabadságharcban részt vevő erdélyi gyógyszerészek bemutatására szentel.

A IV. fejezetben több mint 200 erdélyi gyógyszerészről találunk adatokat részben egyéni életrajz formájában, részben pedig egy-egy gyógyszerészdinasztia bemutatása során. Már a névjegyzékben találunk utalást arra, hogy a születési helyük vagy a szakmai tevékenységük kötődik Erdélyhez. Az egyes gyógyszerészekre vonatkozó adatokat többnyire levéltári kutatások, illetve a családi leszármazottak tulajdonában levő okiratok (diploma, kinevezés, munkakönyv, kitüntetési okmány stb.) alapján sikerült összegyűjteni; nagy részük eddig nem volt közölve. A szerző sok vidéki gyakorló gyógyszerész életpályáját ismerteti, akik a mindennapi gyógyszerügyi munkájuk mellett a közösségi életben is tevékeny részt vállaltak. Sokukról még említést sem találunk az eddig megjelentetett kiadványokban, így e fejezet adatai több esetben forrásértékűek.

Az ismertetett könyv gazdagon illusztrált. Közel 70 ábrája neves személyiségek arcképét, kiadványok és dokumentumok (faksimile) képeit tünteti fel, emellett a gyógyszerügyi címkék sokasága díszíti. Szövegét 64 táblázat és 13 gyógyszerészdinasztia családfája egészíti ki. A fejezetek végén található részletes és pontos irodalomjegyzék a felhasznált források széles körét tárja fel. Ezek kiegészítésként az adatközlők nevei külön megtalálhatók. A tartalomjegyzék és az összefoglaló román, német és angol nyelven is olvasható.

Egészében tekintve a kötetet elképesztő adatgazdagság, az adatok bemutatásának átgondolt rendszere és olvasmányos módja jellemzi. Kiemelkedő érdeme alaposága, pontossága, megbízhatósága. Széles körű összefoglalását nyújtja annak a kitartó kutatómunkának, amit a szerző az erdélyi gyógyszerészet terén folytatott, és aminek egyes részleteit korábban számos szakközleményben publikálta.

Feszt György

Középkori tudás, világlátás a 20. század végén

Tánczos Vilmos: Nyiss kaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok.

Archetipikus szimbolizáció és élettér. Bp. 2001. 320 lap

A kötet címűl választott „Nyiss kaput, angyal!” imasor egy másik világ felé mutat. Az üdvösség, a kegyelmek világa felé. Az archaikus népi imádságokat imádkozók ezt a világot szeretnék megnyerni maguknak, ide szeretnének hazatérni a Szent Ferenc-i érzelmehangsúlyos vallásosság jegyében megvalósított Imitatio Christi, a krisztusi sors folyamatos átélésében rejlő üdvözülés ígérete által.

A kötet olvasója egy átfogó, tervszerű terepmunka reprezentatív eredményét, a moldvai csángók által megőrzött archaikus népi imádságok értékelő, értelmező feldolgozását tartja a kezében. A moldvai csángók körében fellelhető imaszövegek felgyűjtése nem öncélú folklóryanag-halmozás csupán, hanem a szövegegységek vizsgálatán keresztül egy középkori gyökerű, mára már elhomályosult, felejtésre ítélt vallásos-szimbolikus világkép feltárására és egyszersmind megértésére tett kísérlet. Tánczos Vilmos az imaműfajjal kapcsolatos, eddig háttérben maradt kérdésekre keres válaszokat: a műfaj eredetéről, funkciójáról, az egyházi költéssel való kapcsolatáról, a hagyományozódás mikéntjéről, élettérnek megváltozásáról, eltűnésének okairól, a műfaj belső tipológiai sajátosságairól gondolkodik. Az egyháznak a műfajjal szembeni, megváltozott magatartását szemlélteti, azt a folyamatot, amelynek során az egykor egyházi irányítás alatt álló szövegekkel ma megtagadja a közösséget, teljes mértékben elhatárolja magát tőlük.

A szerző a műfaji határok megvonásának problematikusságát is érzékelteti. Az archaikus imák ugyanis a ráolvasásokkal, a kántálóénekekkel, a vallásos népénekekkel, az egyházi himnusz-költéssel, a liturgikus gyökerű egyházi imaszövegekkel, a vallásos ponyvák apokrif imádságaival, a verses legendákkal, szent levelekkel mutatnak tartalmi, genetikus vagy funkcionális kapcsolatot.

Tánczos Vilmos a korábbi gyűjtésekkel szemben, amelyek a magyar nyelvet jobban ismerő, a hagyományos népi kultúrát jobban őrző nagyobb csángó faluközösségekre korlátozódnak, extenzív gyűjtési módszert alkalmaz. A terepmunka során minden olyan csángó falut felkeresett, ahol feltételezése szerint még magyarul beszéltek, és ily módon sok olyan településen sikerült archaikus imát vagy ezzel rokon archaikus műfajokat gyűjtenie, ahonnan eddig semmilyen néprajzi adattal nem rendelkezünk. A szerző a 371 saját gyűjtésű archaikus imaszöveget ötven moldvai csángó faluból jegyezte le. Saját gyűjtésein kívül a mások által gyűjtött, közölt vagy még közöletlen imaszövegeket is számba veszi, feldolgozza. Úgy véli, a moldvai magyar etnikumot fenyegető nyelvi asszimiláció és az ezzel a folyamattal együtt járó akkulturáció, a hagyományos kultúra kicserélődése az archaikus népi imák továbbélését lehetetlenné teszi.

A szerző két korábbi kötetében (*Gyöngyökkel gyökerezteél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok*. Csíkszereda 1995, *Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és élettér*. Csíkszereda 1999) már közzétet-

te moldvai csángó archaikus népi imádsággyűjtésének jelentős részét. A jelen kötet mindenekelőtt nem újabb szöveg- és egyéb adatközlésre, hanem a folklórműfaj életének bemutatására és a szövegek vallásos-szimbolikus tartalmának értelmezésére törekszik. A kötet végén közölt, az előző két kötetben már megjelent 39 ima reprezentatív-illusztratív céllal került a kiadványba, ezek a szövegek a moldvai csángó népi archaikus imaanyag főbb típusait példázzák.

Az imák szövegvilágában kifejeződő vallásos-szimbolikus jelentések feltárására a szerző az archetipális mítoszelmélet által kidolgozott módszert alkalmazza, bemutatva annak néhány elméleti-módszertani alapelveit mint a néprajzi adatok értelmezéséhez felhasználható megközelítési lehetőséget. Az elméleti felvezetésben különböző iskolák mítoszkatatóinak – C. G. Jung, G. Durand, M. Eliade, N. Frye, Hamvas Béla – szimbólumelméleti nyomán körvonalazódnak a kollektív tudattalan archetipikus képeinek, az ún. „archetipusoknak” a fogalmi jegyei. Az archaikus népi imákat a szerző az intellektuális-fogalmi gondolkodás ellenében a képi megismerés, a szimbolikus világlátás paradigmarendszerében értelmezi, rámutatva az archaikus mítoszelmélet platonikus struktúrájára, miszerint a bennünket körülvevő, látható világ egy láthatatlan, igazibb, örökkévaló világnak a jelképe.

A kötetet meglehetősen gazdagítja az a szakmai belátás, hogy a hagyományos világkép egysége folytán a kultúra más területein is kimutathatók ugyanazok az archetipikus szimbólumok, amelyekről az archaikus népi imák kontextusában szó esik. Tánczos Vilmos az archetipikus képzetkörök elterjedtségét, egyetemességét más folklórműfajok – imaszövegek, ráolvasásszövegek, népszokások rítusénekek, legendák, regösénekek, kántálóénekek, népdalok, hiedelmek, népmesék, eredetmondák, vallásos népénekek, áldásformulák, köszöntők, balladák –, illetve a nyelvi szerkezetek egybevetésével példázza. A népi imák jelképköreinek számbavételével párhuzamosan etimológiai fejtegetéseket végez, feltárja a fogalomkörök szemantikai szerkezetét a kereszténység felvételét követő századokban, a jelzők egykori, mára már elavult konkrét jelentéseit kutatja, végigköveti a jelentésfejlődésnek a folyamatát, amely során az eredeti jelentés a köztudatban elhomályosult, és a szimbolikus képek nyelvi hordozói a folklór keretei közé szorultak vissza. Mindezek a fejtegetések folklorisztikai, művelődés- és művészettörténeti, irodalmi, nyelvészeti megalapozottságúak, melyek a maguk összetettségében egy-egy archetipikus képzetkör nyelvi és nem nyelvi természetű kifejeződéseinek gazdag színónimahalóját is szemléltetik. A szavakba nehezen önthető isteni lényeket hivatottak szimbolizálni például az imaszövegek „szent”, „boldog”, „szép”, „szűz” szavai mint egymás színónimái. A szimbólumcsoport kohézióját a jelölők és jelöltek között fennálló egyenértékűség biztosítja, az, hogy a jel és a jel-

tárgy közötti határt képtelenek vagyunk határozott pontossággal megállapítani.

A szerző a műfaj kapcsán azt a művelődéstörténeti következtetést vonja le, hogy az archaikus népi imák anyanyelvűségük folytán alkalmasak voltak a középkori katolikus egyház legfontosabb tanítételeinek – például a monoteizmusnak, a Szentháromság-tannak, Mária istenanyaságának, a krisztusi megváltásról szóló tanításnak stb. – a nép felé történő közvetítésére. Ezek az imaszövegek tehát a középkorban az egyház szellemi-ideológiai fegyvertárához tartoztak, hiszen terjeszteni kívánt egyházi dogmák, sőt elvont, teológiai-filozófiai tartalmak kifejezésére is keretet biztosítottak.

Az archaikus népi imádságok képi világának elemzése során, a vallás- és művelődéstörténeti összefüggéseket keresve a műfaj belső fejlődéstörténetének számos vonatkozása is kirajzolódni látszik. Szembeötlő például, hogy az imaszövegek jelképvilágában, akárcsak más archaikus folklórműfajok szövegahagyományában, a pogány és a keresztény vallásosság szinkretikus együttléte fontos tipológiai jellemzőként körvonalazódik. „Talán nincs még egy olyan műfaja a folklórnak, amelyben a pogány-keresztény szinkretizmus, a vallásos-mágikus szemlélet együttes jelentkezése a különböző művelődéstörténeti rétegek egymásba rakódása, egybeolvadása (kereszténység előtti mágikus szemlélet, az őskereszténység vallásos képzetei, a késő középkori misztika, a barokk képszerűsítése és nyelvi anyaga) olyan nyilvánvaló volna, mint az archaikus népi imádságokban” (132). Az archaikus népi imák például több olyan istenképzetet is megőriztek, amelyek a kereszténység felvétele előtti hitvilágban gyökereznek: Uram Teremtőm, Boldogasszony, ördöggépzetek stb. A napimádatban továbbá egy pogány kultusz krisztianizálódását követhetjük nyomon. Több forrás bizonyítja, hogy az őskeresztények az 5. századig imádták a felkelő Napot. Később ez a kultusz beépült a hivatalos liturgiába, a népi vallásosságban pedig napjainkig fennmaradt. A Nap a világ összes vallásában a legfőbb fényt testesíti meg, az isteni erő képzete járul hozzá, ilyen módon a keresztény vallásosságba való integrálódása teljesen motivált. A moldvai csángók azon rituális gesztusa, amely szerint a reggeli imát arccal keletnek, a felkelő Nap felé fordulva végzik, a kultusz érvényességét, életképességét illusztrálja. A szerző példák sorozatával igazolja, hogy a keresztény és pogány vallásosság szinkretizmusát a hagyományos vallásos ember természetes jelenségként éli meg, nem érzékeli a kétféle vallási rendszer szembenállását, csak egyféle vallásosságot, az istenségben való hitet tartja számon. A védekezés, bajelhárítás, gyógyítás érdekében egy időben alkalmazott mágikus és vallásos eljárások, hiedelemcselekvések, vallásos-mágikus imaszövegek is ugyanazon hitrendszert működtetik.

Az archaikus népi imák szimbólumai a keresztény világmodell duális szerkezetét tükrözik: az archetipikus képzelet világosan érzékeli a Gonosz és a Szent lényegét, jelenlétét a világban, és képi szimbólumok tömkelegét teremti meg e két princípium érzékeltetésére. A fény, a felemelkedés, az áldozat, a ciklikusság, a kozmikus mes-

sianizmus jelképkörei e köré a kétpólusú szerkezet köré szerveződnek.

A könyv egyik fejezetében (*Az imaszövegek képi-szintaktikai egységei*) a szerző a szövegkorpusz rendszerezésének nehéz problematikájával foglalkozik, és a műfaj belső tipológiai sajátosságainak megállapításával kíván az imakutatásban előrelépni, újat hozni. Előbb áttekinti az eddigi kutatások tipológiai rendszerezési kísérleteit, módszereit és elveit, melyek a szövegek funkcionális sokféleségét (pl. esti, reggeli, haldokló melletti, veszélyhelyzetben, gyónáskor használatos imák), eredetét (pl. népi apokrif, pogány-mágikus, egyházi-liturgikus, egyházi költészeti stb.), tartalmi sokféleségét (pl. „pénteki”, esti defenzív, reggeli fohászszerű), formai-szerkezeti sajátosságait (pl. kezdőképek, záradékok szerkezete), az előadásmódot (pl. prózai ritmikus, recitált énekelt stb.), az egyéni vagy közösségi jelleget, a táji-néprajzi tagolódást, az interetnikus vonatkozásokat szem előtt tartva igyekeztek rendszerezést megvalósítani. Áttekintése következtéseként megállapítja, hogy a népi ima műfajának különféle belső sajátosságaiból adódóan a folkloristáknak mind ez idáig egyetlen osztályozási szempontot sem sikerült következetesen, a teljes bemutatott anyagra vonatkozóan, más szempontok mellőzésével alkalmazniuk. A szerző a kutatás határainak a belátásán túl a műfaj belső erővonalaiban a feltárását, a műfaji határok pontosabb megrajzolását sürgeti. Egy pontos „leltár” elkészítésére ugyanis a szövegközlések szerkesztésében, az elméleti-tudományos irodalomban, az értelmezésben és a genetikai összefüggések kutatásában jelentős igény mutatkozik. Tánzos Vilmos a szövegkorpuszal való foglalkozkodás, a saját és nem saját gyűjtésű imaszövegek számítógépes feldolgozása nyomán egy szövegközpontú tipológizálási módszert dolgoz ki, amelynek lényege, hogy a műfaj meglehetősen szövevényesnek, kuszának ható szöveganyagában *adott szimbolikus tartalmakat, üzeneteket jól meghatározható, azaz pontosan körülírható és kódolható szövegegységek, formális morfológiai-szintaktikai szerkezetek fejeznek ki.*

A szerző a moldvai népi imák képi egységeinek számbavételével egyszersmind a szimbolikus képek rendszerének leírását is megvalósítja, rámutatva a képi kapcsolódások törvényszerűségeire is. Mindez egy következetesen alkalmazott szemlélet és terminológiai apparátus segítségével válik az olvasó számára tökéletesen átláthatóvá. Az együttes jelentést hordozó nagyobb egységet *képi egységnek* tekinti, a kisebb, tartalmi szempontból viszonylag önálló szövegegységek jelölésére a *képrész* fogalmát vezeti be. Azon képi egységek jelölésére, amelyek felismerhető tartalmi és formai egységek, de mégsem önállóak, mert teljes jelentésszűfűgőségüket csak nagyobb képi egységek szintjén nyerik el, a *képelemek* megnevezést alkalmazza. A szimbolikus képi egységek variálódásainak a kifejezéseire a *képváltozatokat*, *képrészváltozatokat*, *képelemváltozatokat* határozza el. Az elemzés során az azonosított szövegegységeket kódjellel látja el. A szövegegységek kapcsolódási törvényszerűsége, a képek egymással való összefüggése, illetve egy-egy képi egység közvetlen képi környezete a kódjellek segítségével vizuális ábrán is áttekinthetővé válik.

A csángó imák harminc nagy képi egysége Tánzos Vilmos tipológiai rendszerezésében a következő: 1. A reggeli imavégzés ritusait megjelenítő képek és keleten feltűnő égi látomás. 2. Mennyei látomásban feltűnő gyermek Krisztus. 3. A pénteki kereszthalálra való emlékeztetés. 4. A mennybe való bebocsátás megtagadása. 5. A lélek mennybe jutásának képei. 6. Égi misét hallgató angyalok. 7. Krisztus a keresztfá gyümölcse, a mennyei templom létrejöttének záloga. 8. Gyászjegyekkel székében ülő istenség vagy szent. 9. Gyászoló kozmosz, gyászoló mennyország. 10. A passió felidézése párbeszéd keretben. 11. Imazáradékok. 12. Hajnalban nyugvó Mária-kép. 13. Kakas általi ébresztés és Grál-jelképiség. 14. Hajnali égen repülő madár-képzet. 15. A teremtés-megváltás-üdvözítés harmas egységét tartalmazó kozmikus képsor. 16. Az üdvözítő eucharisztia metaforái. 17. Órzoangyal-kérés. 18. A haldoklót mennybe hívó angyali zene és a lélek felajánlása az angyaloknak. 19. A „gyónás-vallás” elmulasztásának megvallása. 20. A megvallott Isten „gyóntatott embere” kép. 21. Az esti imahelyzet metaforikus megjelenítése. 22. Esti defenzív fohász Krisztushoz és Máriához. 23. Az esti imák mágikus védettség jegyei. 24. A Gonosz lehetetlenség elvű elhárítása. 25. A „Minden lélek az Urat dicséri, én is őt dicsérem...” defenzív fohász. 26. Felsorolást tartalmazó sztereotíp esti fohászok. 27. Rögtönzés jelleget mutató esti kérések. 28. Az imafelajánlások szövegformulái. 29. A hálaadás szövegformulái. 30. Himnikus dicséretet tartalmazó akklamációk.

A könyv különös színfoltját jelenti a moldvai csángó népi imádságok életterének bemutatását megvalósító rész. Ezekben a fejezetekben körvonalazódik a moldvai csángók vallásos mentalitása, megvalósul a transzcendens világhoz való viszony, a szakrális kommunikáció teremtésének megvilágítása. Az imavégzés alkalmi, körülményei egy középkori szemléletnek, a szent és a profán teljes egységének a harmóniáját tükrözik. Eszerint az imák végzői az istenséghez fűződő meghitt, bensőséges viszonyt a kifejezésére nem csupán a kiemelt, ritualizált időszakokat, hanem a mindennapi profán élet-tevékenységek helyeiket is alkalmasnak tartják. Az állandó imádkozás által – reggeli ébredéskor és felkeléskor, a reggeli, déli, esti harangszókor, az étkezés kezdetekor és befejezésekor, az éjszakai nyugalomra téréskor, valamint a napi tevékenységek, munkavégzés közben mondott fohászok során – a tér, az idő, egy-egy élethelyzet újra és újra megszentelődik, azaz a szent és a profán időintervallum szembenállása érvénytelenné, nem létezővé válik. Az adatközlőknek az imákhoz való viszonyulásából kiderül, hogy a vallásos rituális nyelvi szövegek valójában nem fogalmi nyelvűek, hanem rítusként funkcionálnak, a rituális szavak erejébe vetett hiten alapozódnak. A szerző a legteljesebb mértékben ritualizáltaknak a teljesen elrománosodott adatközlőktől felvett magyar nyelvű archaikus imaszövegeket tekinti, amelyek már elveszítették fogalmi megfelelésüket, s ekképpen már csak a rituális-mágikus funkció élteket. Az adatközlői vallomásokból egy jól kidolgozott, következetesen alkalmazott memorizálási technikát ismerhetünk meg, amelynek köszönhetően a középkorban keletkezett, kizárólag

szóbeliségben élő archaikus imák változatlan formában éltek meg a huszadik század utolsó évtizedeit.

A kötet a hagyományozódás és felejtés folyamatával, a műfaj halálának tényével is szembeesíti az olvasót. Az egyéni imarepertoáron belül a liturgikus imák elsőbbségével szemben a népi archaikus imaszövegek másodlagos, fakultatív jellege, fokozatos törvényszerűsítéshez, szövegromlásához vezet. A moldvai csángók hagyományos népi kultúrájának és nyelvének bomlása, a csángó tájnyelv alulértékelése, az intézményes keretek közül való kiszorítása, társadalmi nyilvánosságának megszűnése, stigmatizálódása, a nyelvhez való viszony átértékelődése a magyar imák presztízsének nagyfokú csökkenését eredményezi. Az állam nyelvén, kultúráján nevelkedett fiatal generáció megtagadja az archaikus népi imákhoz fűződő több évszázados kötődést, a műfajt egy meghaladni kívánt archaikus életforma elemének tekinti. Tánzos Vilmos a tudós objektivitásával néz szembe a hagyományos folklórműfaj környezetének megváltozásával, továbblépésének lehetetlenségével, halálra ítéltségével. Ez a szembeesés azonban nem tétlen, tehetetlen szemlélődés csupán, hanem két évtizedes gyűjtőmunka eredményének felmutatásával való adózás, egyfajta tiszteltetés az archaikus népi imádságok múltja előtt.

A könyv utolsó részében az illusztratív példaként közölt imaszövegeket a folyamatos szövegolvasás gördülékennyé tétele érdekében a szerző laza szövegkötésbe szerkeszti. A passióepika témakörébe vágó imák (ún. „pénteki” imádságok, valamint a Szent Borbála személyéhez kapcsolódó, gyászjegyeket tartalmazó szövegek) indítják a sort, majd a hajnali fénykultusszal és a lélek égi útjával kapcsolatos imádságok, a védekező célzatú („esti”, haldokló mellett mondott stb.) imák és végül a kevésbé kötött szövegű imafelajánlások, fohászok, hálaadó formulák zárják a válogatást. Ebben a szövegtárban a képi egységek kódjelzeteinek feltüntetése révén a szerző a szövegkorporusz képanyagának egymáshoz való kapcsolódását is illusztrálja, és a főszövegbeli visszakereshetőség révén ilyen módon téve könnyebbé az imaszövegek jelentésére kíváncsi olvasó számára az imát alkotó képek, képelemek értelmezését, azaz a szöveg egységek szimbolikus tartalmának és szövegvilágzatának megismerését.

Az imaszövegeket a gyűjtő-szövegközlő-értelmező szerző a ritmikus előadásnak megfelelően sorokba tördeleli, és értelemszerű központozást alkalmaz – mindez megfelel az eddigi közlési gyakorlatoknak. A terepmunka egyéb, imaszövegekre vonatkozó háttéradatai, továbbá a más gyűjteményekből átvett imaszövegek vagy egyéb néprajzi adatok következetes, átlátható hivatkozási rendszerrel, jegyzetapparátussal együtt jelennek meg. A táj-szavak, a román nyelvi kifejezések magyarázatát és olykor a gyűjtői megjegyzéseket is lábjegyzetben olvashatjuk. Az adatközlők mutatója a csángó néprajzi csoportok és ezen belül a települések szerint tagolódik.

A kötetet színesítik, élményszerűvé teszik az imaszövegek életére vonatkozó adatközlői vallomások, az egyes énekelte imákhoz mellékelte kották és a moldvai csángók imaéletének momentumait rögzítő fényképek. A szakirodalmi jegyzék a szerző folklorisztikai, etnográfiai,

irodalomelméleti, irodalomtörténeti, nyelvészeti, teológiai tájékozottságról tanúskodik. A moldvai archaikus népi imádságok interdiszciplináris értelmezése egy rendkívül sokoldalú, érdekes szempontokat érvényesítő, szigo-

ruan tudományos igénnyel végiggondolt, megírt könyvet eredményez. *A Nyiss kaput, angyal!* kötet méltóságjellege, hiteles interpretálója a középkor szakrális örökségének.

István Anikó

Filozofikus világtörténetek

Penke Olga: Filozofikus világtörténetek és történetfilozófiák. Bp. 2000. 250 lap

A felvilágosodás korának egyik sajátos műfaját mutatja be könyvében Penke Olga. Mivel a francia világtörténetekről eddig nem született magyarul monografikus jellegű írás, egyrészt felvázolja azt a kulturális, történelmi, politikai hátteret, amelyben ez a műfaj létrejött és módosult a század folyamán, másrészt a napjainkban folyó viták tükrében próbálja eloszlatni azokat a félrevezető és negatív értékeléseket, amelyek még ma is továbbhagyományozódnak. Ez a fajta újraértékelés azért is fontos, mert a romantika óta elterjedt az a téves nézet, hogy a felvilágosodás gondolkodására nem jellemző a történetiség, a történetfilozófia pedig ma is kétes értékű fogalom a történészek szemében. A könyv második része a magyar nyelvű filozofikus történetírások bemutatásának ad teret, amely esetben a francia felvilágosodással való párhuzam azért indokolt, mivel ezek a művek kizárólag francia minták nyomán születtek. A világtörténetek rövid recepciótörténetét is felvázolja a szerző, hiszen a befogadás hatására módosult a műfaj. Formálódása nem csupán a történettudomány állapotával állt összefüggésben, hanem a kor irodalmi műfajainak sajátosságaival, a hatalom eredetéről szóló nézeteivel és a népek fejlődéséről szóló különböző elméletekkel. A helyes értékelés egyik fő kritériumának a szerző azt tartja, hogy e műveken ne kérjük számon későbbi korok elvárásait és modelljeit.

A világtörténetek meghatározásához a szerző figyelembe veszi az Enciklopédia történetírás fogalmát, a történetírás 18. századi körülményeit, végül pedig a historiográfiatörténetnek azokat a műfajait, amelyeket előzményeknek vagy társműfajoknak tekint, amelyekre építve és amelyekkel polemizálva a műfaj kialakult és formálódott. A francia felvilágosodás három nagy jelentőségű művének kiemelésével teremti meg azt a teret, ahol bemutathatja a műfaj sajátosságait: Voltaire: *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations et sur les principaux faits de l'histoire depuis Charlemagne jusqu'à Louis XIII.* Millot abbé: *Éléments d'histoire générale*, Raynal abbé: *Historie philosophique et politique des Établissements et du Commerce des Européens dans les Deux Indes*. Az alapp probléma a korban a bizonytalansági tényezők felismeréséből adódott, ezért bár a módszertani munkákban megkövetelték a történelmi tények igazságát, a szerző feladatát is pontosan meghatározták. A világtörténet írására vállalkozó filozófustól speciális etikai szemléletmódot is elvártak: egyéni koncepcióját össze kellett hangolnia az általános emberi szempontokkal, a múltat

saját jelene szemszögéből kellett értékelnie, de anélkül, hogy kora politikai, ideológiai érdekeit érvényesítette volna.

Egy másik fontos problémaként tárgyalja a szerző magát a történelemszemléletet, vagyis azt a korban megfogalmazódott kérdést, hogy van-e a történelemnek menete. A különböző koncepciójú műveket megvizsgálva arra a következtetésre jut, hogy egyfajta bizonytalanság uralkodik ebben a témában, néha egyetlen művön belül felváltva használják a ciklikus szemléletmódot a haladás-elmélettel. Az addigi történelemszemlélettel ellentétben, mely hősökre és évszámokra alapult, Voltaire bevezeti az eseménytörténet fogalmát, melyet az egész emberiség vagy legalábbis nagy embercsoportok számára fontos tények köré kell felfűzni. A megváltozott szemléletmód ellenére felfedezi a szerző azt, hogy a kézikönyvek nagy része továbbvisz egyfajta hagyományos gondolkodásmódot, bizonyos sztereotípiákat korokról, eseményekről, népekről.

A magyar műveket elemezve a francia hatás három nagy hullámáról beszél a szerző, a három különböző korszak sajátosságait is figyelembe véve. A hatás első hullámára (1760–1770) jellemző a magyar vonatkozások keresése, a vallási tolerancia problémája iránti érzékenység. A második korszakot alapvetően Bessenyei munkássága uralja, a magyar író számára azonban az általános tulajdonságok a nemesség erkölcsi tulajdonságait jelentik, és ezzel a gondolatmenettel egy Voltaire-től alapvetően idegen koncepciót támaszt alá. A harmadik hullám a Minden Gyűjteményhez köthető, melynek jelentősége, hogy megkísérelte a tudományos szaknyelv kialakítását.

Mind a francia, mind pedig a magyar művekre jellemzőek bizonyos retorikai elemek: ellentétre épített szerkesztésmód, költői kérdések, hasonlatok, felkiáltások, fiktív dialógusok. Penke Olga az olvasónak felajánlott személyes, intim kapcsolat fikciójában a korabeli szerzők azon törekvését látja, hogy ezáltal műveiket vonzóvá és koncepciójukat elfogadhatóvá tegyék.

A kötet aktualitását az adja, hogy a felvilágosodás filozófusai számos olyan alapkérdést vetettek fel, amelyek napjainkban is megosztják a tudósok véleményét: tudomány-e a történetírás, ha elbeszélő, irodalmi formában jeleníti meg érvelését, ha megismételhetetlen, egyedi tényekre épül, amelyek kiválasztásában és elrendezésében meghatározó a történetíró személye?

Bíró Annamária

Egy irodalomtudományi tanulmánykötetről

Kegeység, kultusz, távolítás. Irodalomtudományi tanulmányok.

Szerk. Gábor Csilla–Selyem Zsuzsa. Kvár 2002. 216 lap

E kötet tanulmányai a Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézetének támogatásával készültek a 2000–2001-es egyetemi év idején. A kötet anyagának heterogenitása ellenében felfedezhető egy e tanulmányokra általánosan érvényes fiatalos lendület és kutatási komolyság.

Az anyag sokszínűsége ellenére mégis lehetséges volt a tanulmányok három csoportba való szervezése. Az első csoportba tartozó művek (*Kegeységi törekvések, irodalmi realizációk* cím alatt Gábor Csilla és Luffy Katalin tanulmánya) a 17. század vallásos megújulását célzó puritanizmus és Szent Ignác-i szellemiség irodalmi művekben való megjelenésével foglalkoznak. A *XIX század jelentékeny erdélyi lapjai* című második rész Dregus Ágnes és Török Zsuzsa által irt dolgozata a Magyar Polgár és a Kolozsvár című politikai periodikákat vizsgálja, míg Ugron Zsuzsa tanulmánya Mikó Imre erdélyi kultuszának sajátosságait értelmezi. Az erdélyi magyar irodalommal foglalkozó harmadik résznek *Foltok, kagylók, kolumbiák* a címe, amelyben Balázs Imre József, Selyem Zsuzsa, Gál Andrea, Török Ervin, Zsigmond Andrea és Virgínia Andrea tanulmánya olvasható.

I. Gábor Csilla tanulmánya (*Meditáció, teológia, nyelvalkotás. Roberto Bellarmino elmélkedő könyvének magyar fordítása*) Bellarmino jezsuita szerzetes *Disputationes* című művének Tasi Gáspár által készített 1639-es magyar változatát vizsgálja. S mivel az elemzett mű fordítás, különösen alkalmassá válik a szerző szerint arra, hogy egy helytelen előítéletet kérdőjelezzon meg: tényleg csupán az erdélyi fejedelem és a külföldön tanuló protestáns prédikátorok működésének tulajdonítható-e a 17. századi anyanyelvű magyar irodalmi fellendülés? A jezsuita műveltségű Tasi Gáspár fordítói módszere ugyanis nagy fokú tudatosságról, technikai készségről tesz tanúságot, amelynek tárgyi megjelenése a természetes hangzású szóalkotások bámulatos sokasága.

A tanulmányban nagyobb hangsúlyt kap a műfaji-retorikai vizsgálódás: a meditáció fogalmából kiindulva, a nyelvi kitérő után, a szerző bemutatja a mű szimbolikus szerkezetét, illetve a műben felfedezhető középkori teológia és filozófia pseudodionüoszosi ihletésű „hármast útját” az istentiszteletről. Az elemzett szöveg érdekessége, hogy a természeti példából kiindulva szerzője morális tartalommal rendelkező analógiát teremt a transzcendenssel, a szellemi élettel. A megragadó példák közül a legszebb talán *A' Vizekrül és kivált-képpen a' kút-fökrül* való elmélkedésből kiemelt analógia.

Luffy Katalin *„A' kik életekkel, erkölcsökkel építenek és tanítanak”*. *Puritán elvárások az 1660–68 közötti alkalmi beszédekben* című tanulmányában a puritanizmus szemléletének a halotti prédikációkban való tükröződését vizsgálja. Egyéni eljárás módja e munkának, hogy a meglévő hatalmas irodalom mellett a korabeli szerzők önmeghatározását mutatja be. A hitélet megújítását kézikönyvekkel (*conduct books*) is elősegítő puritanizmus a tanulmány tanulsága szerint nem maradt elmélet, ezt legfőképpen a hétköznapi életbe beleágyazódó prédikációk illusztrálják. A mindenkihez szóló gyakorlati jellegű igehirdetés a megtérést sokszor bűnlajstromok hosszú sorá-

val hirdeti, s a liturgikus rendet elutasítva a fő hangsúlyt a *tanulmányokra* és *hasznokra* helyezi. A puritán prédikátorok gondolkodásmódjában a bűn-büntetés kategóriára épülő bűnpiramis szerkezete körülménytől, megrendelőtől, kapcsolatoktól függően változik, ami viszonylagossá teszi az ideális fejedelemről, a bűnről és éretnyről kialakított koncepciót. Ebben a dinamizmusban lehetséges az, hogy a puritanizmus jegyeit nem föltétlenül a puritanusnak minősített szerzők műveiben lássuk meg.

II. Ugron Zsuzsa tanulmányában (*Kegelet és kultusz. Mikó Imre emlékezete*) a napilapok, nekrológok és emlékbeszédek vizsgálatának tanulságát fogalmazza meg: Mikó Imre munkássága annyira produktív volt, hogy már életében szuperlatívuszokban beszéltek róla, halála után pedig igazi kultikus nagyságú profetikussá alakká nőtt. Státusai (Vezér, Alapító, Próféta) nem irodalmi munkásságának eredményei – úgy tűnik, erről teljesen megfeledkezett a közvélemény –, hanem a közönség javát szolgáló tetteiből származnak. Érdemes nyomon követni a tanulmány alapján, miképpen válik a megbecsülésből köztisztelet, magasztalás, végül hódolat Mikó első sikerének időpontjától a halála utáni periódusig, az 1889-es szoboravatás ünnepségig. A kultikus viszonyulás végtelenségig menő lehetőségeinek megvalósulása ez az alkalom, amelyen Szász Béla Mikórol irt ódája is elhangzik. Ugron Zsuzsa tanulmányának sajátos hangulatát a tárgyban rejlő vonzerő mellett jelentékenyen meghatározzák az idézetek.

Dregus Ágnes a Szajbély Mihály által bevezetett kánonfogalmakra (nyílt, negatív és lappangó kánon) építi a kolozsvári Magyar Polgár című politikai lap 1867–1871-es évfolyamait bemutató tanulmányát (*Irodalmi kánon a nemzeti identitás szolgálatában. Egy kiegyezés utáni erdélyi lap kánon szerkezete*). A tanulmányról bemutatja a lapnak azt a célját, hogy a provinciának tekintett Erdély állapotán egy öntudatos polgárság nevelése és egy olvasást népszerűsítő irodalom propagálása által javítsanak. Az önismeretet elősegítő történelmi művek írására való ösztönzés mellett a hazafiság erősítése is a cél, mely a lap programját körvonalazza: nemzeti öntudatra ébreszteni a közönséget. Ennek érdekében kiemelt műfajként a történelmi regényről nyilatkoznak csak, amellyel szemben a lapban megfogalmazódó elvárás a hiteles korrajz festése mellett a szórakoztatás szerepét is megköveteli. Az alapfogalom különböző arculatait figyelembe véve a tanulmányról azt a következtetést vonja le, hogy a Magyar Polgárban nem fedezhető fel egy körülírható kánonfogalom, ehelyett az irodalom gyakorlati szerepvállalása artikulálódik.

Török Zsuzsa tanulmánya (*Miről és hogyan beszél Petelei Kolozsvárja. Liberalizmus, ellenfélteremtés és irodalom egy XIX. század végi erdélyi napilapban*) tartalmát hangulatilag is előkészíti a mottó, amelyben a Kolozsvár és az Ellenzék című lapok vitájából szemelgetve az elfeledett múltból újra előkerülnek az egykori Kolozsvár egymást megcáfoló hangszínei. A múlt akkor is jelen van (paradox módon), amikor a liberális elveket valló politikai lap nosztalgikus magatartásformát felöltve az „egységes és oszthatatlan politikai magyar nemzet esz-

méjének megvalósításához a polgárosodó arisztokráciát látja méltónak továbbra is a polgárság alakításához”. A két lap polémiája, bár olykor ironikus és támadó, mégsem minősíthető a tanulmányíró szerint ellenségeskedésnek, hanem inkább az öngazolás, az ellenfélől való elhatárolódás, a jó úton való haladás biztonságérzetét erősíti mind a maguk, mind az olvasóközönség számára. A vonallal elkülönített politikai és irodalmi része a lapnak sem kevésbé mentes az ellentétektől Török Zsuzsa meglátása szerint: a „vonal feletti” írások irodalomról szóló részeiben a liberális vezető elitréteg az irodalmat alárendeli a nemzeti jellegnek, a „vonal alatt” kinyomtatott tárcák műfajú alkotások azonban a szórakoztatást szolgálva mellőzik a meghirdetett programot.

III. Balázs Imre József az erdélyi magyar avantgárd irodalom fogadtatásának „deficitjét” okozó tényezőket kutatja fel. Úgy látja az elemzett szövegek alapján, hogy az avantgárd új irányt adhatott volna az erdélyi magyar irodalomnak, ha nem szorítja ki a szocreál írók tábor. A harmincas évektől azonban a kommunista irodalomkritika képviselői egyre kategorikusabban utasítják el az avantgárd poétikát, s a negyvenes évektől a szocialista szempontokat érvényesítik az avantgárd művekben is. A valóságban azonban ez az irányzat tette többszámúvá, a tanulmányíró szerint, a régió irodalmát, dialógust alakítva ki a hasonló szemléletű idegen nyelvű folyóiratokkal. A Dienes László, Reiter Róbert, Franyó Zoltán és Szántó György által szerkesztett folyóiratok (*Napkelet, Genius, Periszkop*) tanúskodnak a korabeli irodalom többszámúságáról, amelyet a szerző a lapok programjának a bemutatásával igazol.

Selyem Zsuzsa *Az „erdélyi magyar irodalom” beszédmódok egyik utópiája* című írását érdekes szójátékkal vezeti be: a disztranz a távolsághoz való közel kerülést jelenti, amellyel az irodalomról szóló beszédmód természetét érzékelteti. Ebből a kettős értelmű fogalomból kiindulva fejtegeti a tanulmányíró, hogy milyen módon határozza meg a transzszilvanista szemléletmód az irodalomkonceptiót. Tulajdonképpen az erdélyi magyar irodalomszemléletet vizsgálja az irodalom szemszögéből. A tanulmány sajátossága, hogy az olykor túlságosan is teoretikusnak tűnő megfogalmazást egy-egy személyes jellegű értékmínősítés lágyítja meg. A drámai művek kiszólásaihoz hasonlítanak ezek a részek, amelyek a közönség számára közvetlen módon szóló (ön)értelmezések. Egyfajta dialógusát teremt meg ez a nyelvezet a szerző-tárgyolvasó kategóriáinak. Ehhez társul a tanulmányjegyzetapparátus egymást párhuzamosan kiegészítő és egymásra épülő rétege. Rendkívüli módon rendezett, átgondolt és tudatos nyelvezetű tanulmányról van szó.

Gál Andrea az erdélyi magyar identitás kérdéskörével foglalkozik *A kisebbségi nacionalizmus torzói a jelenkori erdélyi magyar irodalomban* című tanulmányában, Szócs Géza, Kovács András Ferenc és Kányádi Sándor műveire alapozva kijelentéseit. A szerző a kisebbségi nacionalizmus torzóinak nevezi a szerzők elemzett műveit, mivel az erdélyi magyar nacionalista hagyományra utalnak, a transzszilvanizmust idézik. Olyan szövegeket elemez, amelyekben szerinte a „retorikus nacionalizmus” parodisztikus átírásával vagy egy általánosabb keretbe

helyezésével a kisebbségi nacionalizmus hitelesebb hangját teremti meg az írók.

Török Ervin nem egy hagyományos értelemben vett történelmi regényt elemez tanulmányában (*Az emlékezés terei. Láng Zsolt: Bestiárium Transylvaniae. Az ég madarai*), sőt maga a regény határozza el magát e műfajtól. Láng Zsolt íróként a történelmen nem a tények, az események egymásutánját érti, hanem azt az írói metódust, amelyben esztétikai közlés jöhet létre. A középkori bestiáriumok szövegszervezési módjait megidézte a mű allegorikus madárleírásai, az „utaztatós” regényekhez hasonlóan, fragmentáltságukban is koherensekké tudnak válni a kibontakozó szerelmi történetben. A tanulmányíró – stílusának elevevességével – a Sapré báró, Péter páter és Xénia nyelvi világát, emlékezési módozatait összehasonlítva maga is életre kelti a szereplőket leírásával. Kemény Zsigmond regényeihez hasonlóan az emlékezés, tervezés, jóslás lehetőségei összemérhetetlen módon valószínűsülnek meg ezekben a szereplőkben. A regény nyelvi világának polifonikusságára vonatkozó érvelése a tanulmány tulajdonképpeni központi gondolata.

Zsigmond Andrea, amint azt a tanulmánya címe is mutatja (*Miből rakjuk össze a hántott nyirfatörzs illatát. Egy Bodor Ádám szövegei által előhívott olvasálszaklat felvázolása*), a Bodor-szöveg nyelvezetét és recepcióját mutatja be az olvasó és szöveg kapcsolatára reflektálva. A tanulmányíró interpretációjában a szövegbe tudatosan beépített ismeretlen szavakkal nem az a célja Bodornak, hogy ismeretek szerzésére ösztönözzön, hanem az, hogy a szokatlannak és az ismeretlennek önálló definiálása által juttassa örömhöz az olvasót. Ezzel ellentétes mozgásként a szerző ismert és közhasznú szavakat többször is használhat a mű üzenetének összegzéséért. A szavak jelentésének a megvizsgálásakor Zsigmond Andrea Szilágyi N. Sándor a környezet dolgainak nyelvi minősítéséről kialakított elméletét használja. A tanulmány következtetése, hogy a Bodor-szöveg nem nagy szimbólumokban, hanem jelentéktelennek tűnő szavakban szórja el a „jelentőséget nyelő érzeteket, attribútumokat”.

Virginás Andrea három egzotikus hangzású alliteráló szó mögé rejtette tanulmánya célkitűzését: *Kagyló, kolumbia, kevert: néhány, a romániai magyar irodalom diszkurzív képződményét olvasó alakzat* című tanulmányában a Bodor Ádám, Kovács András Ferenc és Orbán János Dénes műveivel szembeni kanonizációs viszonyulásmódok kimunkálását kíséri figyelemmel. Kutatási módszerében nagy hatással van Edward Said orientalizmusról szóló műve. A Said által kimunkált fogalomrendszer alapján főként Bodor Ádám recepcióját mutatja be Virginás Andrea. Ennek a folyamatában a romániai és a magyarországi értelmezések kölcsönösen feltételezik egymást: az erdélyi „kisajátító retorikájú”, „referenciálisan olvasó” stratégia előzetes mintául szolgált a magyarországi „kontextualizáló” és „lefokozó toposzainak”.

E bemutatás csak jelezheti az igényességet, precizitást és lelkesedést, amely e kötet jellemzője. Nem meglepő tehát, ha ezen információkban gazdag tanulmányok olykor önmagukban is filozófikusakká, irodalmiakká válnak.

Vulkan Vera Tünde